

ЛИСТ ЗА СВЕШТЕНИКЕ, РОДИТЕЉЕ И ВАСПИТАТЕЉЕ.

У Београду 30 Новембра 1875.

Година

Издази један пут у месецу у свеци.

Претплата се шаље уредништву. Уредништво је у богословији.

За све српске крајеве стаје на год. 60 гр. или 6 фор. на по год, 80 гр. или 3 фор. на три мес. 15 гр. или 1 фор. и 50 нов.

Друга.

Беседа на св. Дранђела. *)

„Основанїа много никтоже можетъ положити, плуе лежачаго, све естъ Исвсъ Христосъ (I Кор. 3. 11.)“

Ове узвишене речи ап. Павла о основу сваке основе, веома је прилично споменути данас, кад славимо успомену основе нашег св. храма, који — и ако је посвећен у славу небеских безплотних духова, као ближајших слугу божијих и заштитника и наших и овог св. храма, али је ипак у основу своје имао самога Господа нашег Исуса Христа, који је основанїе вслчскихъ. У Христу је дакле не само начело саздања, него и *извршење пресаздања* рода човечанског; те с тога није ни ово случајни темељ, на коме се зида и продужава спасење човештва, него и нема другог темеља, на коме би се могао зидати и одржати живот човечански: „*темеља другог нико не може поставити, осим онога који је постављен, а то је Исус Христос*“ вели св. слово божије.

Па ипак било их је, а има их на жалост и сада, који су мислили, да се може наћи други темељ за живот човешки; И, држећи, да су у своје проналаску сигурни, тежили су

*) Говорио у саборној цркви Архим. Нестор.

и теже да разруше Христово сздање. А које је то Христово сздање?

Христово је сздање — хришћанска вера, хришћанска мисао, хришћански живот, накратко — *Христова црква*, која ради ево већ скоро две хиљаде година на освештењу и просвети васцелога света. И на таквом простору историје цркве зар није довољно јасно исказано и доказано, да је то здање — *храм божији*, и да божијега рукотвора није у стању разрушити слабомоћна човекова рука?

Још онда, кад је свет мислио да остане на свом старом незнабожачком темељу, још онда, кад се тек прво камење цркве христове у темељ залагало; непријатељска сила — којој не беше по срцу истина — са свих крајева света беше се подигла на рушење и обарање. Но ко незна са чим се сврши тај безумни покушај, који се непрекраћиваше скоро пуна три века? Безбројни редови хришћанских мученика, који под навалом грубе силе у току тог времена падоше на бранику божије истине, — тек су као редови *живих каменова*, више подпомагали да се зида а не обара Христово здање.

Но може бити физичка сила света није тако јака на стварно разрушење, као сила духовна? Али и ово беше испитано и опробано, и то одма после покушаја грубе силе и снаге. Ко од нас незна за оне сваковрсне мање и веће јереси, кроз које се старо умовање упињаше, да унесе у цркву христову лажан догмат о лицу и животу Исуса Христа, тек да тиме посеје само раздор на разорење цркве Христове? Но и ова разноврсна умовања и изопачавања, која трајаху такође на простору скоро три века, не беху што друго, до *иробно камење у згради христовој*, које одкри хришћанском разуму *већ на све векове и на сва времена*, да је црква христова „столп и утврђење истине.“

И рекло би се, да је тих опита већ довољно? Но то беше довољно за *веру*, али види се да је мало за *неверије*. Лаж, коју је дошао Спаситељ да разруши, морала се раз-

рушити тек тако, да се сама изтроши у сујетној борби противу новoga творења, т. ј. противу цркве Христове. С тога није ни чудо што су се, и после јасно одређене истине, у цркви Христовој јављали и што се на жалост и сада јављају друге врсте јеретици, који под копреном науке теже, да завежу крај од свога конца са својим почетком и да уместо вере посеју у свету неверије. Но може ли и сме ли човек хришћанин, одгајен будући и васпитан хришћанском црквом, ступити у сајуз с таквом науком, која проповеда неверије? Недај Боже!

Хришћанин добро знаде, да права наука неудаљава, већ напротив приближава човека к Богу и да је Господ наш Исус Христот венац сваке науке; јер је тек у њему једином оличена небеска истина. Он је научио људе да познаду истинитог Бога, кога до доласка његова нису могли подпуно познати ни једни народи, па ни они, у којих беше писани закон божији. Он је открио тајну пресвете Троице, — тајну искуплења и новoga рођења коју свршава св. Дух својом благодети. Он је научио људе како ваља љубити Бога и служити му не кривим жртвама, него духом и чистоћом своје савести. Он је раскрио најчистији закон о љубави наспрам ближњих и објаснио, да је сваки човек на свету наш ближњи. Он је оживио људска срца надом и с оне стране гроба, казујући: да је душа човекова несамртна и да ће бити опште васкресење мртвих те по овоме, да цел људског живота није земља него небо, што је и посведочио својим славним васкрсењем и вазнесењем на небо. Он је на послетку установио тајну св. причешћа, у којој се помоћу благодети св. Духа, кога је послао цркви својој на све векове и на сва времена, сједињава с нама најјачом и најживљом везом, те тако постајемо саучесници његовог најчистијег и најсветијег суштаства, с чега — по снази сједињења с њиме нисмо више робови но синови и наслеђници божији. Друге узвишеније науке неће нико изнаћи. Другог искуплења и пророђења нема и не може бити.

www.u
 Браћо хришћани! И ако храм христов одавно већ поји у свету и слави на многим местима славу своју као што је и ми данас славимо овде, опет нетреба заборављати, да се прерођење човештва на христовом темељу још и данас продужава и продужаваће се до краја света. Али знате да има још много неверних и неправоверних, који нису дошли под закриље овог новог пресаздања и прерођења у цркви христовој. Но ово неистиче из неправилности самога дела као што би хтели неки да протумаче, већ истиче с једне стране из дуготрепљивости промисла божија, који је одредио меру и време свакој тварки под небом; а с друге стране из свете љубави божије, која чека себи слободне љубави свију људи и хоће да их спасе не без њих, већ слободом њихове вере у Спаситеља. С тога се и сваки човек па и читави народи само позивају а непринуђавају да ступе у заједницу велике задруге христове. Па кад је тако, онда немалаксавајмо духом кад још и после скоро две хиљаде година видимо у свету неверних и маловерних, већ напротив усугубимо труде наше да што више усвајамо дарове христове, да остваравамо и оличавамо истине његове спасоносне науке, да и друге на пут истине изведемо и спасење њихово као и своје осигурамо. Мач патрона наше цркве Архистратига Михаила, што га држи у једној руци као символ гњева божија, који ће се у време страшнога суда излити над перадном и немарљивом децом христовом; и теразије — у другој руци, као символ правде божије, која ће измерити достојну награду доброј и радној деци христовој, — нека свагда, нарочито данас послуже предметом нашег размишлења и уверења: да ћемо и ми подпасти мачу гњева божија, ако у овоме раду будемо равнодушни и немарљиви; као и на против, да ћемо примити достојан венац награде, ако уз темељ христов будемо чврсто стајали и на њему усрдно зидали своје спасење и спасење својих ближњих. И у овом случају можемо тек поуздано изчекивати, да мач архистратига Михаила, кога наша св. црква повседневно,

нарочито данас, на помоћ нашу призива, неће бити обраћен на гнев и осуду, већ на против на заштиту и одбрану нашу против свију видљивих и невидљивих непријатеља наших! Амин.

Брачни испити код нас.

Међу установама наше православне цркве, неретко налазимо и таквих, које својим уређењем, још нису довољно усавршене, и чија опредељеност зависи готово више од обичаја, него од фактичких уредаба. Јер у недостатку наређења власти духовних, парохијско је свештенство наше, у свакој потреби, — и нетражећи упутства од надлежног места, — свагда и свуда уводило своју практику. А кад се том практиком није баш потпуно потреби одговарало, оно је онет ову другом замењивало, претрпавало и околишило, тек само није пуштало никоме у уши тамо, одкуда би се сваком сумничењу, лутању и неспоразумевању једном за свагда крај учинио. Из тих узрока се и дан дањи јошт у неким и неким свештенорадњама једнако кубури.

Што се брачних испита тиче, они су понајбогатији тих формалности и обичаја, кои су при свакој цркви увођени онако, како је које свештенство било увиђавније. Зато у највећу забуну долази свештеник, кад треба да приступи оглашењу или венчавању оних лица, која су на страни испит добила, и кои није обичајем његовим свршен.

Па почем је известно, да уређење једне црквенске установе, при једној цркви, само практиком освештано а сталним и обвезним правилима неутврђено, не може имати обвезне силе према свештенству друге цркве; онда је већ по себи јасно, да овај недостатак, кои може недогледних хрђавих последица парохијском свештенству донети, ваља поунити, и сталним правилима према потреби утврдити.

Осим тога сви лепо знамо, да у данашњем друштву световном има доста усијаних глава, што и узвишенијим

установама црквеним ногу подмећу, а то ли не брачним испитима, па смо зато и намерни да како о важности брачних испита и њиховом неправилном вршењу код нас неку проговоримо, тако и начин, како би се ови боље уредити могли изложимо.

I.

Први ступањ уласку у свезу брачна живота јесте, по нашим црквеним установама у црквеном смислу: *Испит брачни*.

Важност брачних испита по себи је јасна, кад се размислимо, да није довољно само при једном венчавању упитати жениха и невесту имају ли воље узети се, па по њиховој изјави одмах приступати свештеном послу и тако до гроба саставити оне, кои до венчања нити су имали прилике да узајамно љубав обећају, нити о тешкоћама у брачном животу да из поузданих уста чују. Јер кад две душе хоће да се слију а срца своја уједно да споје, те да тако два живота у један саставе, онда треба да најтачнијега обавешћења добију, па са поузданошћу к венчању приступају, почем се овим ступа у везу, која се до гроба нераздрешује. Зато је и установљен испит брачни на известно време пред венчањем, како би, узети се желећи, имали и времена и прилике да се о себи размисле, могу ли сложити нарави и срца своја да брачни живот пристојно провести могу.

Давно су већ минула времена, кад се о испиту и пристанку младића није ни помишљало, а кад је отац давао кћер ономе, коме је он хтео, нити се она могла одупрети вољи његовој, као што беше обичај у Грчкој. Давно је било, кад је отац могао раскинути брак, на кои је сам био пристао, па одузети своју кћер од њезина мужа, с ким је и деце имала, па је уступити другоме преко воље њезине, као што беше обичај у Римљана. Прошло је време кад о испиту и пристанку није могло бити ни помена, а кад је младићу остављено било на вољу узети девојку, какву он хоће, само

ако је пресуду добио, да је он најбољи, ма да девојка неби имала воље поћи за њега, као што беше обичај у Самнићана. Све је то прохујало у времену и хришћанство је подигло на много већи ступањ морално ослобођење женскиња, те учинило велики напредни корак у човечанству, нарочито што се тиче супружанства. Нека данас цела фамилија настане да девојка пође за онога, који је њима по вољи, само нека га она не воли и нека рекне: *нећу*, па су сви планови покварени.

Има истина народа и данас где испит и пристапак не може ни смисла да има, што се код тих народа женитбом не жели да се природном људском одређењу одговори, него се с тим хоће да покаже раскалашност и разметање у богатлуку, па један човек по више жена, или једна жена по више људи као робу набавља, као што је још Соломон 700 жена имао. Такви су народи данас Турци и неки становници топлијих предела Азије и Африке, где је полигамија — многоженство много развијено. Или дивља племена у северној Америци где је полнандрија — свеза једне жене са више људи одомаћена. Него ми о свима њима нећемо рачуна водити с тим више што је довољно доказано, да моногамија — свеза једнога човека са једном женом најбоље одговара природном људском одређењу и та је основа код нас и моралним и материјалним законима утврђена, па само пред оваким венчањима о брачним испитима и говоримо.

Хришћанска црква, установив тајну брака, уверена је била, да је, за извршење власти расплођења, савршено довољна заједничка радња једнога човека и једне жене, па је овакву свезу своим правилима и одредила. Но да би брачна свеза била постојанија и темељнија, установила је и брачне испите, пред венчавањем, као спрему и обавештење преварљивим и непостојаним младићима за наступајућу тајну венчавања. Јер лако би се могло десити, кад неби било брачних испита, да се н. пр. један човек у једној породици

уозна, да из њихове куће девојку запроси, да гласове о тој прошевини пронесе, и у опхођењу с њом да добије отворене знаке волења, па да га злокобна мисао од ње окрене те пред самим олтаром да каже: *нећу*. Зар неби с тим била смртна поруга девојци нанешена? а напротив њега неби ни глава заболела. Али кад постоји испит брачни, онда му се ту најбоља прилика даје да отворено изјави: *хоће ли, неће ли*, па на венчање спреман и сигуран долази.

Истина да и они, кои на испиту пред свештеником задалу реч да се хоћеју узети, нису још ништа тако стално утврдили да од своје намере немогу одустати, али опет су једном ногом већ корачили у свезу брачна живота, да тако лако немогу ни одустати. Једно правило о томе ово напомиње: „Духовне власти решавају одмах, припада ли невиној страни накнада за трошкове и за срамоту при одступању од испита брачног, а количество досуђују судови грађански,“¹⁾ што је очевидно, да се пред властима испит брачни сматра, као дело значајне вредности, почем се ни мирски ни духовни судови при уништењу обићи немогу.

На другом месту: „која год лица немогу бити венчана, та немогу законом ни испитана бити,“²⁾ и затим: „да свештеници недрзну ни испитати жениха испод 17, а невесту испод 15 године, и још да не чине ни представлења својој власти за онаква лица, која би испод тих година била, но да то чине у нужди каквој дотичних домова и због снажнијег изгледа таквих младенаца, могу чинити само у недостатку неколико месеци, највише пола године до навршења прописаних за бракосочетање љета,“³⁾ најбоље говори о важности таког једног акта, као што је брачни испит, о коме се мора тако строги рачун водити, да се неби свршеним једанпут испитом загазило у неопростиме погрешке, које би

¹⁾ Ручна св. књ. стр. 150.

²⁾ Тамо види стр. 147.

³⁾ Тамо види стр. 172.

се типале одговорности и оних, над киме је извршен, и онога, који је извршио.

Да би још испит имао вид праве свештенорадње препоручује се на другом једном месту: „да се испит свршује и стојећи и под епитратијем.“¹⁾

Као што видимо, важност брачним испитима даје, не само морална страна човекова, него јошт и власти су своим уредбама ову подржале, али кад се мало дубље у саму ствар унустимо, увидићемо да се брачни испити, према оволикој и оваквој важности њиховој, неврше код нас ни са оним уважавањем које им приличи, нити на месту, које њиховој важности треба да одговори.

II.

Кад који домаћин хоће да жени сина или кћер да удаје, он ти непита никога. Често се на започетом послу око женитбе или удадбе појављују препоне, које би требало пре започињања уклопити, ал самосталан госа неће татора. Он чим средством провадације са својим пријатељем ступи у повољне прилике, он одмах дарива девојку да други нико до проситбе незна, па баш кад комшилук о томе и дозна, онет је то далеко од пољних ушију, да неби о неким препрекама пре испита напицао. Кад већ буде на проситби, они пошто све сврше, што по њиховом обичају извршити треба, прихвате се пунога стола, па тек онда пошљу једнога да зове свештеника да учини испит. Свештеник већ, разуме се, без изговора одмах мора девојачкој кући да иде, макар што се то често и у сутоњ дешава, али му је у дужности, да то тамо чини. У противном случају искусио би посљедице казнителног закона, који каже: „свештеник, који позван без довољног узрока недође девојачкој кући да испит учини, да се казни у новцу од једног до десет талира.“²⁾

Из казанога види се, да свештеник пре тога нити је знао за тај испит да се о препонама размисли, нити да о

¹⁾ СМ 23. 1869. год.

²⁾ Казнит. Закон §. 367.

томе кога упита. А кад је девојачкој кући на испит отишао, па се десило да је жених из друге парохије, па му ни овај никакво писмено није од свог свештеника донео, онда се може лако појмити: са каквим поуздањем свештеник испит такав свршава. Како би пак требало да се женихов свештеник према свештенику девојачком односи, о томе ама баш никаквих наређења нема, па се зато једнако око тога крпи и кубури.

Свештеник је дакле дошао да испит учини, па зато одма и започиње свој посао, питајући најпре пријатеље, стоје ли у каквом сродству од пре? Да ли су младићи пунољетни? Да ли нема каквих препона? и т. п. па на њихову поштену реч свршава испит, оно важно дело, за које се у црквеним уставовима вели, да неможе бити извршено над онима, кои немогу бити венчани. А свештеник их наизвик испитао, па венчали се не венчали. Још одмах пише свештенику жениховом известије о учињеном испиту, јамчећи за пунољетност девојке, ма да и сам о томе није уверен; јамчећи да између њих нема никаквих препона за брак, ако и сам о томе незна ништа у ствари, и то је злехуда јавна исправа, по којој свештеник жениха добија право, да у извесном року приступи венчавању. С тим је завршен цео рад око брачних испита, где је свештеник свима по вољи учинио, ал само себи можда нашкодио ал не хаснио. Јер он мора да развија беседу онде, где се сви чашицом куцају; он мора да стоји кад они сви седе, па он ту мора и да пише на хартији, ма с прозора одлепљеној, и то место на асталу ради на лопару и он им даје јемство онако, како му се сви могу смејати, а сам он плакати.

Тако се испит чини, кад се девојка проси, али кад она сама момковој кући добегне, онда нетраже попа да иде њиховој, него они долазе сами кући његовој, те им тамо само нешто рахатније, ал не опет достојанственије испит врши.

У првом случају има бар више сведока, ал у овом другом

ни тога нема, ал у оба маха стоји на одговорности свештениковој. Осим тога увек се у тим пословима, свештеник сматра као кеба иза појаса, па само кад коме затреба, а он је потрза онда по ћефу своме. Но има и свештеника, кои овоме ћефу свагда неостају дужни, па неће увек да на своја слаба рамена сваку одговорност узму. Тако, ако је момак мали, он га неispита док му крштено писмо не донесу; ако нема родитеља, док му дозволу старатељског судије непокажу и т. п. те истина и свештеник доста пута ризикује, али и парохижани често једним путем два-три пут више прођу, што је за обе стране незгода, у коју их поставља оскудица у одредбама брачних испита.

У садање доба и при оваким приликама, које данашње световно друштво ствара, кад би се ма каква препрека појавила, преко које је свештеник већ испит учинио, макар, што он није ни згоде ни прилике имао да о њој што дозвола, искусио би зла сљедства, па неби га могла опрати ни Сава ни Морава, још више, ако би приликом вршења испита добио штогод и преко тарифе. То би већ био довољан доказ зломишљеницима, да је поуздано свештеник за препону знао, кад је преко тарифе што више примио. Има једна сорта људи, којој је то посао, да сваки корак онима мере, од којих ма у чему зависимост неку осећају. Они сваком приликом траже згodu, како да своје несите зломишљене тежње задовоље, па на сваком свештендејству тек понешто има пону да закаче. Њихови шиљкачки поступци често интересоване у своје замке привуку, чине завађе, праве побуне и нишу жалбе против свештеника, па од незнатне маленкости такве силовине направе, да би такве свештенике одмах требало на вешала попети, кад би се само по жалбама судило. Оваква тескоба свештеникова положаја и зависимост његова учвршћена је још и поменутом одредбом законском, где свештеник више себе ризикује него што дужности одговара.

Да некажемо да се неслаже са достојанством свеште-

ничким, што он неодређује дан и час испиту, ал морамо признати да је више него на досади свештенику, кад га позову да испит у девојачкој кући изврши. Па кад би и то само било, онда нико неби осећао него само свештенство, па би се мислити могло, да није баш прека потреба толико олакшица чинити свештенству са изменом тих наређења, на штету можда народну. Ал овде и народ и свештенство подједнако трпи и пати, а све у оскудици наређења о брачним испитима, или баш највише у наређењу, које је себе преживело.

Одредба казнителнога закона, да свештеник мора девојачкој кући на испит да иде, чини једну од највећих сметња у томе раду свештениковом, с једне стране, што свакад на време неможе свештеник на испит девојачкој кући због пречих послова да доспе; а с друге стране што је такав испит скопчан са великом одговорности свештениковом.

Кад је свештеник спречен другим хитнијим послом, па га баш онда позову да врши испит, о коме он није ни сањао, онда долази у сукоб с парохијалима ни крив ни дужан. Они обично онда, кад све своје послове обредне посвршују, онда се сећају свештеника, кои да је пре о испиту знао, могао би да своје послове распореди, па да нема никаквих сметња, ал кад се у невреме позове онда није ни мислити, да може увек позиву одговорити. Кад се баш попа спремио да иде на крштење или опело, које највише времена одузима, онда му мало накренут парохијанин те на врата: „Попо, мене пратили да те позовем да испит учиниш томе и томе.“ Попа му одговори, да се баш сад спрема на крштење, опело, или други макар испит, па ће тешко до ноћи моћи да дође због даљине што ће бити доцкан. Онда му се обично важе: „Ти хајде најпре изврши испит, па после шта ти драго!“ Попа га почне обавештавати, како ће он најпре на пречи поса, што одлагања нетрпи, а испит би се могао сврши и другог дана, ако баш до вечера неби могао стићи. „Боме попо, лепо би било, да ми једнако око твоих

врата облећемо, па да те молимо и још да ти плаћамо, а ти једнако да налазиш пречих послова. Него хајде сврши испит па после куд знаш.“ Осим тога, један једну, други другу, дође и до крупних разговора, те онај кад се друштву своје врати, па каже како попа неће одмах да дође, па стане разлагати још како је то поповски обичај да киње кога налазе, ту добије помоћи и у речи и у оканици, па ту каогод неку заверу начине, да они другом приликом попи вакелу читају, те се тако мржња против свештеника и свештенства, са таквим законским наређењима подражавана, потнаљује и распрострањује, где попу намрзу, а сами по више пута за њим трагају.

Треба знати да има и таквих људи, кои имају обичај свакоме да се подмену, и са сваким да подсмеј терају, па при чаши вина нису заветни да то и с попом неучине. Таман попа, знојав и каљав, што но реч, докасао кући девојачкој да испит учини, а одморни и вином угрејани око стола, људи ове сорте тек: „Добро дошо попо! где једни рекоше, неће попа да дође. Јест, али наш је попа нема га ласно. Само ти њему изброј на длан преко тариве, па да ви'ш, нећ има хиљаду других послова, он ће ти опет доћи.“ Ту већ одмах попи пође уз нос, па друга шепртљарења и надметања у шеретлуку и да неспомињемо. Кад попа види у каком је друштву, а он одмах окрене други лист: „А јесте ли донели крштено писмо момково?“ пита свештеник оца момкова. „Писмо попо“ одговара овај. „Богме ја без тога немогу испит да чиним, збогом.“ „И стој попо, и немој ти слушати ону пијаницу, учини испит да не дангубимо“ и т. п. запомажу сви, али попа решење не квари, те ти ови чак сутра дан са крштеним писмом поповој кући, али сад попа није код куће, него отишао у друго село своје парохије, тек неможе до мрака бити код куће. Кад трећег дана, а они пре зоре на испит да попу код куће застану, почем су већ довољно и издангубили и један пут више реди батинали,

што заиста неби било, кад би одредбе о брачним испитима савршеније, тачније и прилагодније постојале.

Неки опет имају такве вештине, да се лисички свуда па тако и пред попом протуре. Зато употребе све своје вештине, да га склоне да што брже поита, да сврши послове у парохији те и њихов испит нег је на време, скривајући под тим ласкањем многе тајне намере своје. Они му у то име обричу златна брда, само да им по вољи учини, и често га пути толико склоне, да он, што по реч, на врат на нос потрчи да свуда стигне, како само да жељи ласкавих парохијана своих за доста учини. Такав мамац може свештеника, често, скупо да кошта, јер је известно, да сви кои желе да им се испит час пре сврши, они намеравају да свештеника забаштре те да о сродству, малољетству или другим брачним препонама недозна. Ал шта ћеш му, кад у недостатку тачнијих одредења о брачним испитима, мора да удари у странпутицу, кром ако га ова сасвим случајно мимоиђе. Но ма како то било, само ако добије свештеник кои грош више преко тарифе, он неможе пијаних људи да се отресе, те се више пута за његово упињање и журење патрљана поса кући врати. А то му све законско наређење, да свештеник мора девојачкој кући на испит одлазити, и причињава, те он бива испитом изненађен, неспремљен и постао одговоран.

Тешкоћа и скучен положај свештеников при брачним испитима према непрактичним данашњим наређењима сазнаће се кад објаснимо, да је превладао обичај, те проситбе и испити бивају само празничним данима. Тих дана после службе у цркви дешавају се и молбани. А осим тога, како само то су дани кад кумови у гости долазе, онда тих дана бива и крштења и венчања. То се већ зими без разлике тако на гомили све дешава, па према свему томе зар нема свештеник таквих дана посла над пословима, одвише и преко више? Коликогод крштења буде, то све мора свештеник зими од куће до куће празником да обиђе и да крсти. Још кад му

се таквих дана деси и по неко опело, па и повише испита, онда свештеник да је бела вила, па опет неби био у стању да свима тим пословима одговори. Ако је отишао на крштење, он тамо мора да почека док се свећа направи и што треба да спреми и донесе, па после свој свештени посао ради; ако је отишао на испит, он мора дочекати док домаћин сврши с гостима све старинске церемоније и обреде, па тек девојка да изађе и т. п. ал сунце овамо нестои. Зар није тим радом своим и таким врлошетањем око истог, свештеник у најхући положај стављен? Питамо још само: како може свештеник у овакој незгоди носити собом своју канцеларију за писање известија? Да ли треба и овде измислити опет неке јанциваре, као што се хтеде да уведе да у њима свештеник носи тамјан и свећицу за опела сиротињска? или би требало да се овој тешкоћи строго одлакша а не новим теретима да товари?

Одредбу казнителног закона, да свештеник девојачкој кући на испит одлази, највише је бранило то, што изгледа доста смешно — веле неки — кад се момак и девојка преко села воде као јунићи попиној кући на испит, па је зато бајаги боље, да попа сам долази. Но ова се предпоставка тако неможе оправдати, јер није следство: ако је смешно кад иду младићи свештениковој кући на испит; да је сасвим непоречно *практично* да свештеник одлази девојачкој кући, зашто: као год што је неприлично да девојка с момком свештениковој, тако је *непрактично* и то да свештеник одлази девојачкој кући. А зар нема удобнијег и згоднијег места и за једну и за другу страну? Па да небуде ни једној страни криво ни другој тешко. Има те још како! Ал данашњим крњим уређењем и *непрактичном* законском одредбом обе стране долазе у непријатан и мучан положај. Но само ваља знати да се испит врши само онда у свештениковој кући, кад је девојка за момка добегла, па немају права, да свештеника момковој кући позивају а девојачкој ни толико,

почем се она до венчања кући невраћа одакле је побегла. И ми овој поступак не само неодобравамо, него још шта више и осуђујемо, почем вршење оваких испита још из многих других узрока може свештенику да загорчи.

Но нису се неприлике свештенству догађале са данашњим уређењем о брачним испитима само у одношају с наредом него и са свештенством. Како готово свака црква има своју практику о брачним испитима, то је много пута долазио свештеник у сумњу и забуну, по пријему испитног известија, незнајући шта да чини, или известије да врати да оно буде за њега известније или као на ризик да продужава по њему свој посао. Тако где је практика да свештеник известије пише, као јемство за удавачу да нема препона за брак, онда је њему до зла Бога тешко кад прима са стране испитно писмо од свештеника, који у тескоби уме тим известијем фино да се ограда на терет онога коме га пише. Тако обично свештеник, изненадно позват на испит а на поштену реч своих парохијана да никакве препоне нема међу младићима, нашав се у чуду ни да им попусти ни да им неверује, па у извешћу стави: „нисам *при испиту* ништа мого дознати о препонама“, а овамо девојка изгледа прави пупавац, и мала и журава да никад не рекне човек да она има година за брак. Какво је јемство то ономе што је надлежан да венча!

Негде је опет практика, да при испиту увек буду три сведока, чија се имена на известију потписују, па кад свештеник ове практике прими известије без сведока, онда му то много бриге задаје. Ако би случајно свештеник писавши известије одрекао потпис, — мисли овај — а овамо никаквих сведока, ту — вели — гаранције нема!

Кад су свештеници из једног округа или иначе близу, да се могу о сумњивим известијама споразумети, икојекако је, али даљни задају велике бриге. Тако н. пр. кад би се десило, да један удовац из Пожаревачког округа запроси

какву удовицу у Чачанском округу, која је као удовица тамо преудата опет из неког другог округа, па их тамошњи свештеник испита и у известију некаже у кои брак хоће да ступи удавача, него је просто именује удовицом, чисто незнајући ни сам из кога је брака. С каквим поуздањем сад свештеник женихов приступа оглашењу и венчавању, кад му и жених загонетно одговара, да као и сам незна за киме је она била од пре и одакле је баш родом? Зар неможе да се деси да у недозвољен брак ступи, што би се доцније на штету свештеникову дознало?

Неповољни дакле одношаји нашега парохијског свештенства међу собом и злокобне неприлике у које оно с народом долази, вршећи брачне испите, јесу један сасвим несносни терет више, наметнути трпљивом свештенству нашем, кои би се, поуздано, неприметно облакшати могао, кад би брачни испити природнијим и сталнијим правцем пошли, кои ћемо овде изложити.

III.

Пошто смо већ о важности брачних испита проговорили и о обичајима, по којима су се они до данас код нас вршили и врше у неколико разложили, — на реду је сад да изложимо и начин, којим би, по нашем мишлењу, брачни испити правим својим колосеком пошли, те тако својој важности одговорили и свештенство парохијско, од немилых неприлика с народом ослободили. И по томе:

1. Свештеник би ваљало да одређује дан испиту брачном.

Више пута дешава се, да парохијани по неколико пута траже свештеника да испит учини, па свагда или немогу да га нађу, или им овај, као што смо напред видели, због пречих послова неможе испит да учини свагда баш онда, кад га парохијани траже. Због тога би најпробитачније било, да се одмах по даровнини надлежном свештенику јави, да им он одреди и закаже дан, кад може испит бити, па могли

они тога дана чинити прошевину, не могли. Ово је преко потребно и зато, да се свештеник напред спреми за испит, да неби на странпутицу ударио, т. ј. имао би времена до испита, да прегледа потребне протоколе о понуђетству или обудовлењу; а и зато, да их одређеног дана насигурно на опредељеном месту чека, да неби морали више за свештеником тумарати, тражећи га.

Ако би се десило, да је момак или девојка под старатељством, свештеник би их одмах упутио старатељском судији, да од њега одобрење донесу, па би он после дан испиту одредио, кад би му се одмах по даровини јављало. Неби дакле било незгоде ове, која се данас дешава, кад често венчање може, због неспоразумења, целих божићних или великих поста бити одгођено, разуме се, на штету женихову, а ево зашто: сваки обично чека да испит учини онда кад бива прстен, па макар што је то баш, што но кажу, дотерало цара до дуvara. Макар што то бива пред саме покладе те неће имати довољно ни оглашења, они о томе неводе рачун, а о старатељском судији није им ни девета брига, па кад попу позову тек онда на испит и он им каже, да испит неможе учинити, докле одобрење старатељског судије недонесу, а они топрв сад, судију траже те тако и више издангубе и више тумарају, што свештенику нису на време јавили.

2. Да се испит неврши без сироводног писма женихова свештеника.

Ако је женик из једне, а удавача из друге парохије, онда би најзгодније било, да жених јави најпре удавачином свештенику, који ће му дан испита одредити, а затим и своме свештенику, који ће такође добити и времена и прилике, да се о свему потребном подробно извести, па у очи дана испита жениху предати писмо на удавачина свештеника, у коме да стоји: како жених нема препрека за брак, како се налази у заплету са брачним преговорима,¹⁾ како није под стара-

¹⁾ Може се н. пр. десити, да је ко у брачне преговоре ступио и ствар до тога дошла да се само испит учини, а овај на страни запросило другу и тражи испит. Зато док се свештеник неби уверио, је ли жених с првом приликом намирен, писмено да му изнедаје.

телством, или је добио дозволу старатељског судије, колико има своих година старости. А о удовцу, поред казаног јошт и то, кад је удов остао и у кои брак намерава ступити. Јошт такво писмо треба да буде, нарочито под печатом упућено удавачином свештенику, да се неби никакво подметање с њим могло учинити. И само кад би оваково писмо удавачин свештеник добио, да би могао испиту приступати, а иначе не.

Писмо женихова свештеника, нарочито упућено удавачином свештенику, нужно би било највише зато, што се дешава, да у оскудици тога реда, може бити и преваре и подметања. Дешава се, да један жених запроси и испит добије у једној парохији, на ову прилику напусти и одлази те другу проси и испит свршава, а овамо јошт ни први испит уништен није. Нама је позната једна прилика од скора, где је испит на горњи начин изигран. И не само да је жених после неуништеног првог испита добио био други испит, него је још тако за два три дана и венчан, без знања женихова свештеника, што му је тако на руку ишао недостатак у наређењима о брачним испитима. А предложеним начином, већ овако изигравање неби се никако могло догодити.

3. *Да се испит врши у цркви.*

Познато је већ свакоме, како је свештеник везан за цркву, макар што му ова за то ништа неплаћа, па свештеник имао каква друга посла, немао, како звоно зазвони, он мора да је тамо. Код цркве постоји и кућица, „ради склоништа народа од зла времена.“¹⁾ Ту се дакле склањају и крштења и богомољци; ту долазе и колачари и сватови; ту се одмарају и здрави и болесни. А зар неможе код цркве на такво место доћи жених и невеста? По нашем мишлењу испит само у цркви учињен, има и свог значаја и вредности. Кад се испитајући се међу собом пред свештеником на верност заветују, да ли онда има згоднијег и бољег места, него што

¹⁾ Ручна књ. стр. 151. бр. 35.

је црква? Особито треба да буде и због тога, што постоји једна наредба духовне власти: „свака тајна, као и остала свештенодејства, да се по правилу само у црквама, као за то опредељеном месту, свршује, а не по домовима, осим болести новорођеног детета, које се може у случају те нужде и у дому крстити“¹⁾ Дакле да се ту и испити врше. Осим тога: ту има и сведока; ту без околишења у своје време налазе свештеника; ту су црквенски протоколи, да би се свештеник о пунољетству или обудовлењу уверавао; ту је за свако утврђивање печат црквенски; ту је напослетку готово и цела канцеларија свештеникова, где би одмах могао и извештај надлежном пароху, ако би жених из друге парохије био, написати.

Нека се зна још и то, да се и сад дешава, чим девојка момковој кући добегне, они по мирењу незову свештеника кући момковој или девојачкој да испит учини, него иду или у цркву или кући свештениковој. Очеvidно је, да их и сад има довољно, кои у цркву на испит долазе. Осим тога: по данашњим уређењима, зар није сасвим остављено овим отворено поље нашој увиђавној полицији, да се, по тужби неког шиљкача, на мах вата за поменућу наредбу духовне власти, кад би хтела да кога свештеника осуди, што опело у цркви није извршио? а на мах за параграф законски, што поменисмо, што свештеник неиде на испит кући девојачкој, него такав у цркви врши? Нису ли ово очевидне противности црквеног акта и законскога параграфа? Због тога би предложени начин далеко удеснији и свештенству и народу био.

4. Да се испит не врши без надлежних сродника.

Сродници су при испиту нуждни из више обзира, а нарочито зато, што је неприлично да сама удавача — као рена без корена — ступа на испит да се пред свештеником на верност мужу заветује, а да то старији и нечују; још и

¹⁾ Тамо стр. 142 бр. 11.

за то, да буде тврђе јемство за свештеника, да му се неби могло после подметути, да је присиљену и преко њене воље удавачу испитао, и на основу испита после венчао, него да буду они, којих се тиче нарочито, очевидци и слушаоци оних, кои се заветују. Јер има свакојаких људи, кои после умеју много што шта подметати кад на испиту сами нису били, као: да је девојка устезала се на питање одговорити; или ако је одговорила да је шапућући нејасно нешто промрмљала и т. п.

Осим свега нужно је присуство родитеља онде, где је девојка за момка *убегла*. А према духовним уредбама¹⁾ и законским прописима²⁾ што их данас имамо, истина има прилика, где и није потребно присуство родитеља, па ни њихово одобрење. Но ми имамо у виду овде ону околност, у ком случају нетражи се одобрење општинскога суда, о чему ћемо ниже говорити. Зато, присуства најближа два три сродника или самих родитеља, држимо, да би поред тврђег јемства за свештеника, јошт и за то нужно било, да би присутвовавши испиту, своју љутњу на девојку ублажили. Јер знамо много случајева, да су очеви одбегле девојке сасвим презрели, и не само да таквој никад у кућу корачили нису, него јој и за навек улаз у своју забранили. Није давно било, кад је једна таква бегуница, после два венчања умрла, па јој родитељи ни на погреб недођоше, макар што је то у једном истом селу било.

Но што нам за одбегле девојке најприродније изгледа, то је: да власти општинске одмах настану, како дознају, да такву девојку врате родитељима. Јер се дешава, да многе по два три дана тамо пробаве, па се саме опет својој кући враћају, као што би, може бити, многа се тако натраг и повратила, да има кога на њеној страни. Али кад су сви против ње, онда те куражи неможе да добије да се натраг

¹⁾ Ручна књ. стр. 146. бр. 21.

²⁾ Кривични зак. §. 141. последња тачка.

поврати. Велимо да се врати одмах одкуда је и дошла, не у намери тој, да она за момка, за кога је била побегла, непође, него зато: да би се с једне стране шкандалозни обичај добегавања утамањивао; а с друге, да би се тим поступком пропису казнителног закона одговорило, кои вели: „Човек, кои на оштуру саблазни живи с каквом женском *заједно и невенчан*, па на опомену власти *неће да се раздвоји*, да се казни затвором од десет до тридесет дана....¹⁾ Таким начином би неоцењене користи било и по морал и по избор момка и девојке. И поред тога, што би се за кратко време брукави обичај добегавања сасвим искоренио, и што никад оних немилих случајева било неби, да отац на рођењу кћер као на турчина мрзи, јер пошто се она вратила своме оцу, она одатле или ће за истога са потпуним одобрењем родитељским удата бити, или ће и сама вером преврнути.

Истина, да би могло у оваком случају бити прилика, где отац просто из ината или користољубивости такву удају неодобрава, и у оваком случају момак би имао права, да се девојачки отац пита: из каквог узрока своју кћер за њега неда, те би се онда могло поступити по поменутих наређењима духовне и грађанске власти. Но ово велимо само зато, што већ постоје та наређења, али никад неби били за то, да се на овај начин девојка од оца отима, него да то све буде мирним начином. Јер шта зна девојка? Младост, лудост. Она мисли штогод лети то се једе. Ако икоји, заиста родитељи више могу својој деци добра пожелети него сама она. У овоме нас тврђењу грозан један случај, кои се скоро у нашој околини десио, коме смо очевидци били, довољно потпомаже:

Девојка једна из другог села побегне за момка једног и, разуме се, са одобрењем очиним испита и венча. Отац је, истина, дао одобрење зато, што није мого девојку сам доченати да јој суди, али га је поступање кћери његове тако

¹⁾ Тамо §. 365 тач. 11.

разљутио, да ни он, ни домаћи његови нису јој више долазили, нити за њу питали. Муж пак њезин, кад примети, да јој отац и мати зато не долазе, што мрзе њу, а с тим и кућу његову, онда он забрани и жени својој к њима одлазити, па шта више ни на онаква места ићи, где би се могла с њима састати. Ово нечовечно поступање с том младом, и од једне и од друге стране, кад је већ сваку меру превршило, она отиде у шуму те се *обеси* да и једну и другу страну задовољи. А оваких случајева има и повише, кои произлазе једино одтуда, што се безстрашни обичај добегавања већ готово свуда јако одомаћио, што зацело неби никад било, кад би се одбегла девојка оцу или своима повраћала, па се ни испит неби чинио, кад неби отац присуствовао.

5. *Ко сврши испит, да писмом о томе извести женихова свештеника.*

Овај је обичај и до сад постојао, али није тако потпун и основан био. Зато би по нашем мишљењу, требало, да свештеник удавачин исто онако известије жениховом свештенику напише и под печатом пошље, као год што је од њега о жениху добио, и као што смо о томе напред разложили. Јер врло је потребно да се о годинама супружника извесно зна, а о времену обудовлења и у који брак ступају и по готову, — како би се у протоколу венчаних тачно забележити могао и да се неби сметало с ума, или, што је још горе, каишарило о томе, кад неби удовица имала девет месеци од обудовлења до дана кад хоће у брак да ступи.

Тим би начином, брачни испити, заиста пошли правцем којим се неби помешали, те час свештенику, а час парохијанима тешко горчили.

Овако је наше скромно мишљење о брачним испитима, што доведе изложисмо, чиме ласкамо себи да би само на овај начин свештеник могао да врши свој узвишени позив односно брачних испита. Но како, „више очију боље виде“

то овим позивамо браћу свештенике, нека они кои противно овој мисли, овим путем то боље објасне, или на против, кои се слажу, опет овим начином сагласност искажу, еда би што пре *овај глас* одзива нашао тамо, одакле је увек готовост указивана да се сваком напредном гласу у помоћ приличне, те тако давно изгледане, најповољније резултате донео.

Марковац

Аћим Илијћ,

СВЕШТЕНИК.

О одношајима српске цркве наспрам цркве цариградске, од првих времена њенога бића, па до данас.

(НАСТАВАК).

5.

Период нове борбе срп. цркве за самосталност и независност њену, и постепеног њеног развића на правима автокефалне архиепископије.

I.

Значај српске цркве и њених представитеља у политичком бићу срп. народа. — Стање српске цркве до получења независне унутарне управе и одношаји грчког духовенства наспрам Срба и ових наспрам Грка. —

Српска црква, може бити, није никада такав велики значај у политичко-историјском бићу срп. народа, имала, као што она имађаше у време устанка Срба против Турака — својих свирјепих утњетача и крвопија. Самопрегорење, мушка одважност и превелика енергија срп. народа наједанпут реши, да, помоћу божијом, или сбаце тај вековни груби и тирјански јарам мрског свог непријатеља, или да славно и јуначки за слободу и част умрѐ. Народ српски беше положио сву своју наду и тврду веру на свемогућег Бога и његову правду, па с тога ни најмање не двоумљаше о својој будућности. И донста где би он и могао наћи потпору за своју тврду веру, и гди би он могао тако планути

надом на помоћ божију, ако не на том светом месту, гди се вазда проповеда права и истина наука?! На каквом би другом месту срп. народ могао понављати успомене и спомињати негдашњу сјајност и славу своју и својих предака, ако не на саборима код цркава и манастира, као још на јединим местима, где су Срби имали могућност састајати се са својом браћом и где међусобно делише своје жалости и тешкоће, које лежаху на грудима њиховим, као сини камен?! — Само тамо (у манастирима и црквама) беху школе за народ српски, у којима се они учашу и договараху за опште благо своје, за сво време њиховог тешког и неописаног роцства — под игом азијатских варвара. — Тамо је, имено, поникла прва мисао у срцима духовенства о ослобођењу срп. народа. Јер српско духовенство беше душа и срце устанка срп. народа против својих дивљих угњетача. Оно даваше народу свом и моралну и материјалну помоћ и тада и пређе устанка његовог на Турке. Да, пред сами устанак Срба, па и после, видимо на све стране свештена лица, гди са опасношћу свог живота и целе породице своје трче по Србији, те српски народ буне и подижу на оружије против душманина, уливајући му у срца његова велику наду на милостивог и правдољубивог Бога и помоћ његову. Они у овој прилици, шта више, позиваху се на знамења, која Бог по небу тада меташе, говорећи, да је и Богу додијао јаук и патња сиротиње српске, па с тога својим небеским знацима позива свој верни срп. народ, да устане на оружије, те да безбожничку силу сатре, која га у роцство зави. —

Но и ово није све. Свештение свилеувски припасује сабљу, скупља око себе српске соколове и удара заједно са протом ваљевским Матијом Ненадовићем против српског непријатеља; ступа у најжешће битке и, одсецајући турске главе, даје пример српским јунацима, како се ваља јуначки борити за ослобођење своје и свога потомства. Сем тога, ми видимо где у то време срп. духовенство заступаше „срп. ди-

пломацију.“ Протојереј Алекса Лазаревић из Шопића путује у Цариград ради договора са Султаном о миру и утврђењу истога. Протојереј Шабачки Јован Папловић такође путује по страним местима и тражи помоћи код јевропских дворова; путује у Цариград и тражи од Султана, да овај призна права народња. Он се обраћа за то и патријару цариградском, да би му овај штогод помогао код Султана, и овај му, као добри (?) отац и верни (?) пастир наш, одриче сваку помоћ. — Даље: игуман Хаџи-Константин причешћује устанике српске и закљиче их том св. тајном, да се боре за крст частни, веру православну и слободу златну до посљедњег издисаја свога. Прота Атанасије благосиља и закљиче војводе срп. народа, да неби издали свој бедни и претужни народ; опомиње их на њихову свету дужност и велики задатак и, услед тога, преклиње их, да не пожале ни једне жртве од своје стране, те да би слешки са народом могли мисију своју извршити и народ ослободити. — Млади капелан Луке Лазаревића — Јанко Протић,¹⁾ пун живости, воље и ораторства, трчаше по селима, те храбраше и тјешаше оставшу код кућа нејач и женскиње, а равним начином ревносно труђаше се о сабирању провизије за војску и отправаљаше исту на место војне. — Овде ми тек неколико лица именовасмо, која учествоваху у дјелу срп. ослобођења за које, више — мање знаде историја; а колико ли имаде још таквих лица, која су остала не известна срп. историји, а међу тим они су били ревностне и срдачне руковође народа српског у то кобно и несрећно време, када живот његов висаше, тако рећи, о концу, када србин сваког тренутка очекиваше горку смрт? — И доиста, сваки међу нама мора признати, да је срп. црква и њено духовенство било прва чињеница у делу српског ослобођења, и сви знамо, да је свештенство понајвише допринело на олтар ослобођења срп. народа у Србији. — Но како је у

¹⁾ Овоме сам опет ја био капелан и он ми је много којечега о Луки и другим причао што не долази у план нашег састава. — Автор.

то време у Србији било свештенства родом Грка, а нарочито старешине црквене, као: митрополити и јепископи, који беху сви Грци, то се рађа питање: *да ли је и оно духовенство, које беше из Грка, учествовало у том великом делу — ослобођења у Србији, као срп. оци и пастири духовни?* На жалост тога није било. — Овај труд и ову жртву учинише само свештеници — Срби, који заједно са својом крвном браћом и трпљаху све тешкоће и насиља од стране срп. изелица — Турака и фанариота — Грка. Да је свештенство имено српско желило и радило на ослобођењу свога витешког — но у исто време ропског народа, а не господари и племићи, то нам јасно сведочи српска песма...

„Ал кнезови нису ради кавзи,
Већ је рада сиротиња раја
И ради су божији угодници“ (свештеници).

И заиста вера и духовенство вазда беху главном и једином надом и моралном снагом, на које срп. народ могаше потпуно рачунати и уздати се. Сама дела и предузећа првих срп. патријара, после пада срп. царства, очито нам дају сведочанства о том, да је црква са својим свештено-служитељима била главним и јединственим представником раздвојеног и разкомаданог царства српског. — Па и саме сеобе Срба у Аустрију, под предводитељством својих пастирначелника: Арсенија III и Арсенија IV, не мање сведоче нам о том, каквим је се великим уважањем и поверењем ползовало срп. духовенство у Србији — и то оно само, које беше из средине Срба, а не охоло грчко-фанариотско духовенство...

Кад је пак народно свештенство само радило на делу ослобођења и кад је народ само свештенство из народа љубио, уважавао и њему поверавао се; а притом зна се, да су у то време већим делом били представитељи срп. цркве Грци, то невољно изкрцава питање: *Како је се срп. народ односио наспрам духовенства — које небеше њихове народности, већ*

*Грчке и како су опет ови посљедњи наспрам своје духовне
царства Срба. —*

Извештајно је да су Срби после пада срп. патријаршије, кад су Грци сасвим завладали срп. црквом, изгубили наду у црквене представнике и наспрам њих посве охладнили. Јер после уништења срп. јерархије, срп. цркву окружаваху много веће беде и опасности. Њен живот беше у већој опасности, неголи и сами живот њених синова Срба. — Јер чедо њено могло је задржати свој живот, бацивши се у туђа — римског папе или Мухамеда — наручја; а она — т. је срп. црква не имађаше таког бедема за чување живота свог. Постане ли грчком или другом чијом, она тада већ непостоји више за Србе као мајка српска. Па према овој опасности за српску цркву грозаше више од Грка него од Турака, јер сва главнија црквена места и главнију црквенску власт приграбрише у своје грамзљиве руке недостојни пастири — фанариоти цариградски, који почну угњетавати и глобити срп. народ — своје бедне духовне синове много жешће од самих неумитних Јаничара. Јер, уколико нам је познато, бесни и необуздани Јаничари — Турци, угњетавашу и дављаху народ с материјалне стране; а охоли и лукави фанариоти и с материјалне и моралне. — То, што срп. народ, као вечити потомствени аманет, толико векова чуваше и свесрдно заштићаваше, те православље не издаде и не даде бацити се у наручја римске цркве — језик славенски при богослужењу — то имено што привлачаше Србе ка св. мајци — цркви православној, која га напајаше вером и надом на будућу срећу и блаженство, која га тјешаше, да не клоне духом у овом чемерном свирјепом ропству турском, која га велим задисаше дахом живота — то имено труђаху се грчки фанариоти уништити и завести при богослужењу у црквама грчки језик место славенског.... Па није ли то много чемерније и убитачније за Србе, него сва друга зла, која нам Турци чинишаху?! Кад нам се одузме оно, што нас оживљава,

храбри, обнадеждава и тјеша, онда на што нам је сво материјално благо наше, на које беху упрли своје очи грамзиви Јаничари? И доиста справедљиво је рекао г. Ранке, писац срп. историје: „Срби, изгубивши независност своје цркве, изгубили су сваку могућност за образовање њихово.¹⁾ — Јер, као што смо напоменули, српске цркве беху уједно и срп. школе у време тог турског ига, а срп. пастири беху уједно и народни учитељи. Но пошто грчко-фанариотско духовенство заузе главна та места, тада не беше више тога; јер они, у колико год могаху, забрањиваше свештеницима српским да уче и просвешћавају народ свој. — Вазда им беше начело држати народ у глупости. И према овоме ми не можемо назвати такво свештенство истинитим и верним пастирима духовног стада, већ држимо, да им више доликује назив — курјаци, који разгоне и плаше стадо. — Из хиљаду примера, да наведемо ради обистинења горњих навода само неколико: Митрополит Херцеговачки Ананије, ненавидећи монахе манастира Житомишлића због тога, што они чинодјејствују на словенском, а не на грчком језику, и што заштићавају своју једноплемену браћу — односно паству своју од проклетих изелица — Турака и Грка, па желећи им осветити се, он се обраћа тур. паши са оваком молбом: „Дајте ми неколико људи, који су у стању казнити са најгором смрћу монахе манастира Житомишлића,“²⁾! Наравно монаси, кад су то чули брже боље потраже у бегству спасење, а то су учинили се тога, што су из опита знали, да им другог спасења нема. — Митрополит призренски Софроније — Грк послао је једно својеручно писмо свештенику села Кориша, из којег очито се објашњава оно добро, у каквом су положају били Срби после укинућа српско-пећске патријаршије, под грчким насиљем „владикиа“ и због чега су од чести промењивали вјеру и турчили се: Ево вам то писманце.

¹⁾ Ист. Срба — г. Ранке, 28.

²⁾ Дал. Магаз. 1848 г. 178.

Милостією кожїєю

Софроніе митрополитъ призренски.

Пишем попъ Стоянъ въ село Коришу да ми свѣрешъ царско понѣриє, нетко жице нетко аспре, коч христианинъ неће царско дати да ниїе благословен ни поскъре да мѣ се прихва- тивъ ни попъ да мѣ у кѣѣ дође ни да мѣ се молитка ни да мѣ се крзти аколи наце хоћевъ на торце ѡпкати и пг..... Велика штета што даље нема, јер је писмо даље исцепано. Без сваке сумње тамо је још много било очинских и пастир- ских (?) речи, које су утјешне (?) за бедну паству биле... Од овог недостојног архипастира бегао је и крио је се народ више, него од Турчина — а нарочито девојке, јер по верном предању зна се, да је он много „миловао девојке“! Ето какви беху пастири српски родом Грци, па и данас не можемо о њима, који живе у Босни, Херцеговини и ст. Србији боље рећи. Они верно подражавају својим предшественицима. — Јадна рајо! да ли погледаш избавиоца твога? Да ли ће ти скоро сунце слободе синнути? Да ли је крај твојој патњи дошао, и дал ћеш скоро стрести са свога врата турски и црквено-грчки јарам? Сем поменутих митрополита још много зла и беда напошаху срп. цркви и ови: Петар, митрополит призренски, који је због својих нечовечних дела погинуо од руке свога духовног чеда. Гаврил нишки митрополит. Султан је на име његово издао неколико фермана све у ползу његову,¹⁾ и он, користећи се тиме чињаше и сувише невоља срп. народу и његовој цркви. За овим тешке су рѣне народу и цркви нанели митрополити: Јеремија, Јосиф, Прокопије и Григорије. Срби готово све митрополите тога времена памте, не као своје пастире и духовне оце, већ као народње изле- лице и мучитеље. — Благодарѣни овим безаконим фанари- отима неки су срп. манастири ограбљени и опустошени, а неки су сасвим затворени. Духовенство тога времена дошло беше до најнижег ступња умног развића и до одвећ грубог

¹⁾ Види глас. 40. 218—223.

неваспитања; јер охоли фанариоти — Грци рукополагаху за свештенике оне људе, који су више могли новаца дати, необраћајући пажњу своју на њихову умну и моралну страну. При такој жалостној ситуацији није никакво чудо, што су поједини Срби морали, због турске навале и тирјанства, прелазити на страну лажног пророка — Мухамеда. И још, шта више, ако узмемо у вид с једне стране варварско насиље и тирјанију — Турака, а с друге — равнодушност, неспособност, себичност и мучко улагивање око Турака наших вајних пастира — Грка, тада се заиста пре можемо чудити, како се сви Срби у то време а при таким околностима не изтурчише. А нарочито у време владе свирјепог Али-паше-Столчанина, везира Херцеговачког, који је, за време свог 18-годишњег управљања, умртно више од 1000. правосл. Срба¹⁾ Његово безчовечно тирјанство и зверска свирјепост досадила беше и самим Турцима, те се и они горко жалише противу њега и радише на том, да би се како год из њихове средине протерао, те да би у томе бар бедној раји олакшали. Да су пак срп. пастири — односно Грци љубили своју словесну паству, то би и они подигли свој пастирски глас против необузданог паше и подпомогли озлојеђене, против тираније пашине, Турке, да се паша уклони. Али на жалост то није било. Грци уместо да заштите Србе — односно паству своју од тираније жедних зверова — бесних Турака, а они на срамоту њихову гледаху на сва насиља и злочинства турска и њиховог старешине Али-паше-Столчанина више него равнодушно да не рекнемо са задовољством и радошћу. И још, шта више, они заштићаваше пашу, кад га угњетењи Срби и Турци тужише. Да су то чинили охоли фанариоти, то ћемо се уверити из овог случаја:

Кад су безакони поступци срп. целата Али-паше-Столчанина надмашили сваку трпљеливост, тада Турци: Гесенбег Требињац и Измаил-ага Ченгић напишу молбу ка ца-

¹⁾ Рус. Бесѣба 1858 г. 101.

циградском патријару. На ову молбу сем њих двојице подпишу се многи срп. свештеници, кметови и поглавари и са црквеним и монстирским печатима и потврде. Они су у молби својој, коју су по једном Србину у Цариград патријару послали, препокорно га молили, указујући на сва злочинства и беде, које народ трпи од наше, да би патријар подјејствовао код Султана, те да овој зликовца и крвопију српског уклони из њихове средине — из Херцеговине. Патријар, прочитав молбу примети, да на истој нема ни потписа, ни печата митрополита херцеговачког, те с тога он молбу врати натраг митрополиту и управи на њега питање: „Јели истина ово, што се у молби пише, и ако је истина, то зашто се и он није на исту потписао и печатом својим утврдио? —

Кад је пак митрополит херцеговачки добио речену молбу од царигр. патријара, он и против своје савести (ако се може рећи, да је и имао) одговори на положена питања овако: „све што се у молби, на вас упућеној, находи јесте пресна лаж. Али-паша је и као човек, и као старешина врло добар и савестно дужност своју врши. И све што је на њега донето, то су измишљотине подлих сплетака и бунтовника.“ (!!!) Патријар, добивши такав одговор од митрополита и поверив истом, пошље именовану тужбу са обвинявајућим писмом везиру херцеговачком, да га увери каких бунтовника у његовом везирству имаде, те да овај може осветити се својим непријатељима. И заиста, везир, пошто је о свему разумео, угрожаваше свима оним, који су се потписали на тужбу, смрћу, која је многе и постигла. Бедни игуман заваљског манастира Исаија, чувши таку претњу Али-паше, престаји се од страха и умре.¹⁾ Овакових примера има и сувише, који су многима Србима до главе дошли. И сами Турци, чији коран заповеда убијати све оне који не верују у Мухамеда, чуде се таком поступању вајних пастира, а шта је за нас остало? — Грчки јепископи и духовенство добили су за та-

¹⁾ Зап. Геогр. общества XIII, 516.

кову језуитску ревност код Турака много већи значај у делима политичким и црквеним, а још много веће поверење задобише Грци, кад су Турци увидели, да и они (Грци) жешће грабе, отимају и нападају на народ српски, него и сами Турци, и кад су се уверили, да Грци, тако рећи, сисају посљедњу кап срп. крви.

При овакој ситуацији, кака је у Србији постојала на крају XVIII столећа и у почетку XIX, није никакво чудо, што и црквена управа, — находећи се, као што више пута рекосмо, у рукама охолих и себичних фанариота — Грка, — није могла бити боља од грађанске управе, која се онет нахођаше у рукама бесних Турака. И једни и други отликоваху се својом грамзивошћу и крвожедним и себичним поступцима у народу српском. — Зло и грдна неправда и од једне и друге стране целог времена, а нарочито пред устанак Срба дошла беше до свог врхунца и народ српски, који беше, тако рећи, осуђен на систематично мучење и „истјазаве“, принуди подићи се са оружаном руком против својих бездушних угњетача.

У то исто време, када се Срби оружаше да устану противу безбожних Турака, јепископи-Грци, не само да их несу у томе потпомагали, већ сваком даном приликом гледали су до знање да их у предузећу смету и застраше. Они одвраћаху Србе од добре њихове намере, па још, шта више, доносили су турцима о томе и издавали Србе — односно њихове духовне синове. И тако какву пакост Турци несу могли сами учинити Србима и чега се несу могли дочепати, што је српско било, то су они постижавали посредством својих верних шпијуна — јепископа — Грка. Они беху Турцима десна рука у свима њиховим безбожним и тирјанским делима. У овоме се одликоваше од многих других митрополит београдски Леонтије. Он беше један између највећих издајника српских. Ради тога он је путовао по својој јепархији под видом да скупља своју мирију, а међу тим иску-

шаваше срп. народ у његовом предузећу и одвраћаше га од намере његове, шта више, наговараше народ да не слуша своје поглаваре и вође, страшећи га турском силом и пропашћу његовом, ако се упушти у рат с турцима. Он народу саветоваше, да се покори и преда, а он ће настати код Турака, да му опрости и помилује. Обећаваше да ће Турци убудуће шњим поступати човечански и милостиво... То исто може се рећи о свима јепископима — који становаху у срп. предјелима. Они, знајући шта су код своје пастве својим поступцима заслужили, беху тврдо убеђени, да ако се Срби ослободе од Турака, неће остати на својим местима у Србији, па према овоме они се ревностно стараху да осујете срп. устанак. Тако је и било! Грци јепископи беху тада, на кратко рећи, оштри јатагани у рукама азијатских варвара, којима срца бедних мученика — Срба параху. — Жалосни срп. свештеници из средине Срба многи су искусили очајничкога зла од Турака, а још много више од својих пастире-начелника — Грка. Безбројно их беше који су платили главом дрвост и ђеф „кир Јања“ — свога црквенског поглавара, па чак и његовог чибукџије. И свештенство је морало све то трпити, јер не имађаше коме да се жали, пошто грчки архиепископи беху наспрам Срба то исто што и Турци, а „*врана врани очи не вади*“ вели народња пословица. И доиста, ако се игде може потпуно применити ова пословица, то се баш може применити овде. А и коме би се свештенство жалило?! Тај, коме би се оно жалило, он на сваком кораку још више гњечи и дави! Ако би се жалили Турцима — турска правда скупо се плаћала. Ако би се жалило архипастиру, и ови беху у дослугу с турцима. Премда на жалост признати се мора, да је се пре и код Турака правде и заштите наћи могло, него ли код охолих фанариота, јер се је често дешавало, да су Турци понеког Србина и сачували од тираније његова вајног оца духовног, што фанариоти нису никад учинили, кад би Србин подпао гњеву турчина — осветника. Па

према оваком ваталном положају Срби и не хтедоше се жалити ни Грцима против турске, нити пак Турцима против грчке необуздане тираније. Они само планираше међу собом, како ћеју и на који начин ослободити се од обе тираније, или бар по некој осветити се и вратити што но реч, жалост за срамоту.

И заиста Срби, чим се мало докопаше слободе, одма се и запиташе: како и на који начин, да се опросте изелица и великих својих непријатеља јепскопа — Грка? У жељи овој они, помоћу разних досетака, мајсторија и средстава успеду, те неке после кратког времена протерају, а неког на онај свет опреме — који и личи онима, који под фирмом онога света хтедоше да завладају овим светом. Срби вазда тако плаћају својим издајцима, само кад их докопају...

Да је пак грчко духовенство заслужило такву благодарност од стране своје пастве, то нам између осталог тврде речи, којима га карактерише један његов славни господар — Турчин — Мујага Чибера: *„То су такви људи, вели он, због којих ће се Срби пре свега потурчити. Да Срби несу тако тврдоверни, Грци би их својим насиљем и тиранијом натерали да промене седамдесет вера, а камо ли једну веру хришћанску.“*¹⁾ — Ето верне и потпуне карактеристике грешних фанариота — јепскопа српских — родом Грка. Па кад и Турци, варварски народ, тако о њима мисле, то се лако да закључити, какви су то били жалосни представници српске цркве и српског народа!!! —

О њима, т. је јепскопима — Грцима одзивају се и други људи, који су компетентни да их оцене, и који сасма хрђаво о њима веле: Тако нпр. Платан Танацковић, јепскоп Будимски ево шта о њима каже: *„Мнози от христіан усты самого Архипастира своего пред властми турецкими оклекатании, аки крамолници и измѣнници вз узилица и темнициы затворахѹса, отнюдѹ не исходяхѹ, дондеже последнии кодрантѹ*

¹⁾ Дал. Магази за 1850 год.

воздаша, междѣ архіереѣмъ и невѣрнымъ Тѣрчиномъ братски потомъ раздѣленный“¹⁾ На другомъ месту находимо, како један честити грађанин - Србин качествује Грке. „Иго фанариотско несносније је и много теже од ига турског. Сада престају гонења од стране Турака и гонители осећају човекољубље, али гонења и мучења од стране охолѣх и бездушних фанариота сад се тек шире и расиламбѣју и она нас сада воде с дана на дан све ближе и ближе ка коначној пропасти.“²⁾

¹⁾ Сборничъ ист. Старооб. Попова — 20 стр.

²⁾ Далмат. Маг. 1849. г. — Код горњих навода држимо да неће бити посве сувишно да, ради потпуног утврђења, више наведене карактеристике — односно грчких јепископа у Србији наведемо један одломак из бугарске брошуре, која је 1860 г. у Цариграду на бугарском и француском језику, под насловом „Болгары и кыснее гресу. дѣховенство“ штампано у журналу „Болгар. књижици“ год. III. ч. I. Ево је:

„Народ наш,“ веле бугари цариградски, обраћајући се 1860 г. ка свима нашим саотачаственицима, не само ненађе у нашим пастирима — грчким архијереима руковође народђе ка вечном спасењу, већ, шта више, посведневно могли се видети од њихове стране примери гнусног разврата и унижене вере, који нас примери воде у вечну погибију. Уместо да иду по стопама И. Христа, чије су слуге, и у место, да подражавају апостолима, чији су сљедбеници; уместо, да се труде да просвете стадо своје јеванђелским истинама, а они, на жалост, преокренули своје високо служење у господско уживање. У место да служе на углед стаду свом частишоћу и поштењем и да буду „солю земли,“ а они су постали каменом саблазна, о којег се спотичу и разбијају — срца верних. Сматрајући јепископске и архијепископске катедре, као своје сопствене спахилуке, патријар и његов синод не постављају на епископске катедре људе, који су образовани и просвећени здравом и истином науком и који су морални у животу свом, као што то захтевају апостолска правила и правило 12-то лаодикијског сабора, већ постављају и одређују на архијепископске и јепископске катедре такове, који насићавају своју жећ среброљубља грабежом, као што то признају сами грч. архијереји, кад силом истражују од народа да му помогну исплатити ту глобу, коју су обећали при избору патријару и његовим члановими. И таким начином јепископи,

— Стотинама оваких примера могли би у ползу нашег доказа о непоштеном раду и постоунању српских пастира, који беху родом Грци, наспрам срп. народа — односно њихове пастве навести; али не находимо за нужно. Довољно је само то, што знамо да су из оних места, гди је сијнуо зрак слободе сви Грци протерани и на њихова места српски синови постављени, о чему ћемо укратко сада изложити.

(НАСТАВИТЕ СЕ).

Богословија и сујемудрије комунаца.

О! роде некръный и развращенный, доколѣ бѹду съ ками, доколѣ терплю вы? Ис. Хр.

Наше друштво и сав његов развитак, као да је у позније време, пошло што но веле „суновратке.“ Све се то једно на друго „ополчило“, као да су дошла времена „разорења вавилоновог.“ Никоме ништа није право, — све се то одало апатији, трулежу и мистификаторству. Нит нам ваљају установе политичке, нит друштвене, нити религиозне. Свуда је унео ђаво свој покат, свуда је „мерзость запустѣнія“ и само једини Месија „Старо Ослобођење“ мисли, да поправи свет, да „уљуди“ људе, да органише ново друштво, које ће у стању бити да обасне српски народ благодећу и новим животом државу српску. О! роде некръный и развращенный, доколѣ терплю вы?

Купив за новце сан архијерејски и јепархију, они не само да и сами продају чин свештенства недостојним лицима, већ шта више, врше и сваког рода безакоња без зазора савести своје. У место да подхрањују душу хришћанску словом божијим, чaste ју при богослужењу безстидним и неприличним речима; уместо да врше чинодјејство смерно и благољенно, они га често врше на саблазан и огорчење пастве своје. Па и то није све. Они, због неспособности и незнања бугарског језика не само да никада не поучавају своју паству, већ, шта више, забрањују и другим начином то чинити — забрањују служење у цркви на словенском језику, а тако исто грде, што се и по школама наука не предаје на грч. језику.

За нас није никакво чудо, што људи у друштву — у држави, траже поправке, траже угодбе и слободе за живот и свој општи развитак. То су ствари природне; то је створ људски, и као дело руку људских, може се одобрити и препоручити. Али кад се неко заборави толико да чак и на оно мете своју окорело — грешну руку, што се признаје и уважава као светиња, онда... е, онда треба преврнути лист, и започети с почетка, као што сви поштени људи почињу.

Ми ћемо то сада и да учинимо.

I.

Ако незнате, ви сте ваљда чули, да код нас у Србији постоји један једити завод духовни, који се зове „Семинарија.“ Ту се сваке године скупљају младићи да се образују и спреме за духовно звање, или, као што наши кажу — за попове. Завод овај постоји одавна и у извесним приликама служиоци цркве, који одатле излазе, бивали су од велике користи за наш народ. Непосредни додир њихов с народом учинио је много добра данашњем свету, јер он, стојећи уз народ и радећи с њим заједно, никада није изневеравао своју народну мисао, никад се није либио народа, као што би то друга господа чинила. Свештенство је српско, још од прастарих времена било управо покретач свести и напретка народног, и историја, ако је само написана човеком, који добро свој посао разуме, неће ваљда одрећи, да је све ово цела целцата истина, што сад рекосмо.

Да је ово одиста тако, сведочи нам и тај појав у нашем друштву, што се народ српски није устручавао, него је, шта више, у доцније време очито показао, да је свештенство српско — његов преставиоц и већином их бира за своје посланике. Поверење, које им народ даје, не потиче ваљда ни из чега другог, већ из солидарности, коју народ са својим црквеним служиоцима има. Једнакост интереса, једнакост начела, ту је потпуно и очигледно изашла на видик. Ми нити ћемо бранити, нити кудити наше попове, јер факта

за њих говоре, и само слеп не види како они према народу и народ насипрам њих стоји. Ми констатујемо, да наши учитељи вере и служитељи цркве — ма у ком облику — никада нису, нити ће бити непријатељи народни. Ми тврдимо, да вера, коју они проповедају, никад не може бити противна савременом напретку и цивилизацији. Ми јавно исказујемо, да су наши попови уопште узевши, преставиоци народа и његових врлина. Наравно, где год је правило, ту мора бити и изузетака, — али су изузетци мали — ништави, те се губе у самом зачетку.

Хоћете ли примера из старе или из новије историје српске? Али нашта ће вам, кад их и сами знате, кад сте и сами потпунце уверени, да је све ово истина, што вам рекох? Било би узалудно трошити време и место, кад би вам стали набрајати живе примере о свему овоме! Примера има и сувише, па зато баш и не треба да вам их напомињемо. Отворите историју и она ће вам их све показати. А међу тим, жалосно би и било, кад их не би и сами знали, јер то би онда значило незнати себе *ни свога...*

II.

Хајде да оставимо старо на страну, па да отпочнемо с новим и најновијим појавама у нас. Али најпре да се запитамо: ко даде народу српском *данашње* попове? Манастири и манастирлије — то су ствари застареле. Дакле ко створи, ко образова, ко даде цркви и народу *данашње* попове? Нико други — већ наша *Семинарија*. Па баш зато, што их је она створила и дала и што их је сада већином у скупштини на првом месту, — баш зато не ваља наша богословија — наша семинарија! Јел те да је то баш онако по Миљовски логично и доследно! Сад долази друго и још важније питање: ко напада, ко узурпише нашу Семинарију? *Дечурлија! Санкилоти! Ангијаши!*¹⁾ — Старо Ослобођење!!!!

¹⁾ Ангијаш долази од речи Ангелъ, — демон, која се овако пише за разлику од Аггелъ — весник.

„О! роде некръный и разкращенный, доколѣ будѣ съ вами, доколѣ терплю вы!“ Зашто ју нападају? Ето видите зашто, — зато, што је она дала и даје српском народу учитеље и преставнике! Али не мислите, да је то мотив, што они нападају на Семинарију. Људи, којима ништа није овога света свето, имају друго нешто, за што не трпе да бод нас Семинарија опстане. Они све дотерују на свој калуп и држе, да је само оно добро и поштено, што они реку и што се њима допада. Они не трпе веру, јер држе, да она заглупљује свет, да проповеда тиранију. Али господо ангијаши: истина скободитъ касъ, — тако учи највећи учитељ света! *Ви то не знате, а и од куд ћете знати, кад не учите!*

Шта дакле хоћеју они? Они хоћеју да се у нас оствари револуција и да робеспижери почну управљати и владати овом земљом. А шта мисле за цркву? Мисле, да поврате незнабожачко доба, те да *они* заглупљују свет онако, како би њима годило. Има ли сад ту патриотизма, има ли морала, имали ишта, што би одговорило позиву поштених људи — ако ништа више. Не господо, право је г. Владан казао: вас треба *под велики туш*, јер с вашим мозгом нисмо баш сигурни. —

Који су то, што поткопавају данашњу политичку и моралну основу у српској земљи? Могли би их баш очимице казати, али нашто, кад их у нас већ сви знају. Ја ћу опет да се позовем на поштованог Д-ра г. Владана: „Ал, како би добро чинио (т. ј. велики туш), оним бедним људма, кад би по један такав туш био у Београду, Крагујевцу и Копривници!“ Са овим је, мислим, већ све речено, нити треба каквога коментара.

Али ни то није доста. Наша комунија све једнако апелује на „разлоге“, на „факта“ etc.. Па зато и њима треба одговорити оним оружијем, с којим се они размећу.

Кад се хоће да претреса каква научна корпорација, какав завод, који је себи поставио извесну цел, онда се не напада на њу са споредне стране, већ се бије прво у главу,

што но веле „маљем међу уши.“ То комунија није разумела, него је узела да напада и сбрише Семинарију као завод, с тога, што су професори — вели — неправично казнили овога или онога ђака. Дакле види се да они ни о чему другом не мисле, већ о томе, где је боља и правилнија полиција; а овамо се деру, као и остала дечурлија на полицију. А где вам је наука, а где су вам правци у науци, а где вам је доказ да професори не предају у духу хришћанске науке и учења цркве? А, — да! Ви за то не питате, јер све из основа вама не ваља — па ни вера. Срамота је и да се зовете „социјалисте“, кад не знате ни прве основе оне науке, која је сво данашње друштво организовала, — уредила; и чија начела још вековима не могу бити потпуно остварена. Свет треба још дуго и предуго да проживи; свет треба да сазре, па да потпуно разуме велике истине хришћанске науке. А знате ли, кад ће то бити? Онда, кад буде „једно стадо и један пастир.“ Али опет не комуна, као што ви данас проповедате. И на овакву живу и свету науку, на извор свију истина, на науку над науком ви хулите и плујете! О! роде некрный и развращенный, доколѣ будѣ съ ками, доколѣ терплю вы!?

Које заведење ви саветујете влади да затвори? Оно, у коме се ове три истине проповедају и уче: 1, да љубимо Бога 2, да љубимо ближњег као себе и 3; да љубимо и непријатеље своје? Има ли те владе на свету, има ли најпосле тога народа у свету, који би ово презрео, поплувао и под ноге бацно? И ако би је било, то би она морала бити онаква, као оно влада комунска у Паризу, — друга не верујем. Али ви немате Бога, јер немате срца. Ви не мислите о ближњем искрено, па стога би и хтели самовољу. Ви се не мирите с непријатељима, већ баш навалице стварате што више непријатеља и себи и земљи. Зар је то оно обавештење, зар је то она љубав братска, зар су то народни људи, који завађају свет, који одвраћају људе од вере да се не клања Богу већ Мамону?! И ви који сејете раздор, који

одпађујете људе, који завађате два рођена брата, који ни у шта не верујете, — ви још имате куражи и образа да некога саветујете! Ви још мислите, да је наш свет толико малоуман, да пође за лажним пророцима, који му пружају место леба — камен. Свет би морао главачке поћи, кад би вас послушао.

III.

Друга је сасвим ствар што се тиче реформе у Семинарији. Одавно се говорило да би требало нашу семинарију према данашњем духу времена и приликама реформисати. Али и та реформа, не би требало да иде даље од хришћанских начела и потреба наше народне цркве. Што је то до сада остало овако, има више узрока, које ми овде из скромности нећемо да ређамо. Доста је кад кажемо, да је крајње време да се она реформише; а како би њу требало реформисати, то је сасвим друго питање, које не спада за сада у наш задатак. Тек никако није савесно ни практично оставити један народ без моралне и духовне потпоре — без свештенства. Господа комунци могу спокојно пискарати и даље као и до сада. Могу проповедати све и сва, што им год срце узакте, али оборити веру и уништити Семинарију — они не могу. Њихова начела никако се не слажу ни са садашњим друштвеним поредком, ни са сувременим начелима наука, ни са животом. Сва пабирчења са запада, која они још не могу добро да сажваћу, тако се мало лепе за наш народ, као оно кад бацамо пасуљ на дувар. Они врло добро знају како установе у народу поничу, а мислим да су и уверени, да све што је туђе и није поникло на нашем земљишту, неможе дуго да се одржи. Они су најчистији пример овоме. —

Нисам имао времена, па ни воље, да се с комунијом мало потање разговорим; али нашто би јој опет и толику вагу давао, кад она ни оволико не заслужује. Тек једина учтивост наспрам публике побудила ме је, да ово неколико

речи кажем. Дао би Бог да се она умудри и да се сачува од досадањи погрешака, па онда не би имали узрока ни оволико да говоримо.

Отче! Опрости имз, не вѣдатъ бо что творятъ. *Νικήεο.*

Бесједе дра И. Делингера

НА БОГОСЛОВСКОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ У БОНУ 1875 ГОД.

По својим белѣжѣма и по „Bericht über die vom 10. bis 16. August 1875 zu Bonn gehaltenen Unions-Conferenzen“ од др Рајша, приводимо бесједе, које је др. Делингер говорио на сједницама овогодишње конференције богослова у Бону.

I. Бесједа.

Један од најглавнијих узрока, због кога су тако далеко међу собом стајале западна и источна црква, био је тај, што једна црква није била позната са животом, са начином мишљења, са научном радњом друге цркве. Кад се боље међу собом упознамо и кад јасно видимо у каквом се одношају налазе тачке које нас разликују, тада ћемо лакше моћи до неког споразумљења међу собом доћи. Старе контроверсије, које од много вјекова постоје међу грчком и латинском црквом, у погледу питања о происхођењу духа светог, стоје у узрочној и историчкој свези са данашњим револуционарним покретом у римокатоличкој цркви. Та свеза показује нам, зашто се баш сада нови покушаји чине, да се до споразумљења са источном црквом дође и зашто успјех тих покушаја од толиког је значаја за обће религијозно, а посредно и за политичко стање свјета. Ја ћу се постарати да ту свезу покажем.

Западна црква у почетку стојала је исто као и источна црква на темељу онога начела, да се само оно васионском истином може називати, што су вазда, свугдје и сви вје-

ровали¹⁾ Док су једна и друга половина цркве тврдо стојале на томе темељу, могла су се дакако појављивати њека неспоразумљења или тренутна одтуђивања, али се није није могло до тога доћи, да једна половина другу јеретичком сматра, јер је оно начело пружало већ средство, да се свако неспоразумљење уравни.

Али је тај обћи темељ био запуштен. Почели су га запуштати најпре у питањима хијерархичним, а после и у питањима спекулативно-догматичним о Троици, о ваплоћењу и т. д. Свршетком V. или у почетку VI. вјека појављују се знамените фалсификације — увјек у интересу хијерархије сковане —, међу којима најплодотворнијом по посљедицама била је фалсификација Лажног — Исидора. У IX. вјеку римски престол на темељу тих фалсификација ступа са формалним захтјевима и к источним црквама, да се и оне морају подвргнути *јарму* рим. Цркве.

У ту борбу, коју су изазвала питања о црквеном устројству, насилно је, тако рећи, увучено било питање о происхођењу Духа светог; разлика, која се је у овом догматичком питању истагла, послужила је предлогом да једна страна другој може хетеродоксију пребацити. Једна је страна налазила у њему средство да апсолутну власт у цркви добије, друга пак средство да стане на пут остварењу те власти.

Не може се *римска* црква окривити да је она најпрва на западу самовољно и противзаконито уметнула у Символ вјере *Filioque*. Дометак *Filioque* био је најпре у Шпанији уведен и то у VI. вјеку, а може бити још у V, а затим у западној половини францеске краљевине. Карл велики 809 год. захтјевао је од папе Лава III, да дометак *Filioque* буде свугдје уведен; али је Лав одбио захтјев, знајући да он

¹⁾ Ово је позната изрека Викентија Лиринског: *Quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est*, или она друга: *in omnibus sequamur antiquitatem, universitatem et consensionem*, — које је он у своме *Commonitorium adversus haereses* исказао. Н. М.

сам по себи нема никаквог права што одузимати или дометати символу васионског сабора. Год. 1014 уступише у Риму захтјевима цара Хајнриха II и Filioque постало је свеобћим. Сада већ исповједање вјере није било више једнако на истоку и на западу. Међутим све се више развијаше у Риму тежње ка свеобћем господству. Кад крстоносци освојеше цариград, била је уведена у источној царевини латинска хијерархија, а на неким мјестима и латинска литургија. Поступање Инокентија III, Француза и Венецијанаца, довело је до најжешће опрјеке исток са западом. У овој неједнакој борби, у којој је запад далеко јачи био, источни народи у своме тврдом држању старе форме Символа налазише најбоље средство да се насиљу одапру и ради тога све јаче нагласиваше разлику, која је постојала међу истоком и западом у исповједању вјере. Латини, пошто је римски престола узео под своју заштиту Filioque, морадоше се сада старати да га оправдају. Питање о происхођењу Духа светог постало је уједно питањем о авторитету папе наспрам васионског сабора. Да се дометак оправда почело се је на западу доказивати, да папа има право заповједити да се један или други чланак символа промјени и да усљед тога он — папа стоји над васионским сабором и над васцјелом црквом. Инокентије III не називље се више, као пређашњи папе, намјесником св. Петра, или као посљедујући папе, намјесником Христа, него *намјестником самога Бога*. — Посље тога Латини стадоше захтјевати, да морају и Грци признати дометак Filioque, зато што је он папом одобрен.

Пропадање моћи грчке царевине приморало је царева грчке да из политичких разлога ступе у договоре са папом и са западом. С том је цјелоу сазван био 1274 год. II Лионски сабор. Да припреми и олакша сајединење, папа је наложио Томи Аквинском да састави систематичко једно дјело, у коме би се доказивало право папе да установљује исповједања вјере. Тома се је ради тога ускорио једним сборником

фалсифицираних цитација из списка грчких отаца и сабора, што је саставио некакав доминиканац и у коме се је доказивало то папино право. Ова фалсификација, којом је и сам Тома преварен био, није била толико хијерархичког, колико догматичког карактера. И таким начином Тома Авински био је први, који је око 1274 год. у својој богословској системи подробно расправно питање о догматичком авторитету папе, о коме још ништа није казао био ни Петар Ломбардски, кад је око 1150 год. свој богословски учевник издао. Тома, наравно, није се могао сасвим одрјешито изказати, јер је и на пређашње учење морао пажњу обраћати, али је теорија његова већ била, по којој папа је извор све црквене јурисдикције и највиши судија у вјерским питањима. Него је зато и био Тома проглашен од папе и од великих средњевјекових редова диктатором у области Богословије и сваки је од тог доба дужан био учити само онако, како је Тома учио. — Ето нам свезе међу контроверсијама о Filioque, и папском непогрешивошћу.

Покушај сајединења II Лионског сабора, као што се је могло и предвидити, остао је без успјеха; тако је исто остало без посљедица и оно сајединење, које је опет из политичких разлога на сабору у Флоренцији 1439 год. изведено било.

У западној цркви сада се развија правилни рад да се обезбједи господство, које је 18 Јулија 1870 год. доведено до неког завршења. Ради се сваким начином да папална система, која дарива папи подпуну јурисдикцију, тако да он сам бива извор сваке јурисдикције, а сваки други у цркви може власт имати само у толико, у колико та власт посредно или непосредно од папе произилази, — да та система практички уведена буде у западну цркву, а заједно с њом и папска непогрешивост, наспрам које и сами васионски сабор има значај само савјетујуће скупштине. Такова радња непрекидно се продужава још од друге половине XV вјека. Ако се је кроз реформацију одцјенио од папе један велики

дјео западног хришћанства, на име у Германији и Енглеској, томе је узрок папална система; пак и данас она је најглавнија препрека да се до неког споразумљења дође. У погледу свију других догматичких питања неки би споразум још и могућ био, али апсолутна власт папе осујећава све.

Мало после реформације постао је Језуитски ред. Његов је специјални задатак био, да усади у срца западних народа папалну систему, али не из платонске љубави к тој системи, него зато, што су у њој видели најбоље средство да се до свеобћег господства дође: постани папална система обћепризнаном и подпани усљед тога Рим под власт језуита, то језуити и завладаше васцелом црквом.

И доминиканци, који су за дуго у Риму врло упливан положај имали (нарочито при конгрегацији индекса и инквизицији), тежише к истој цјели; само што љубав ових к папалној системи није била толико користољубива, као љубав језуита. Они су видели славу свога реда у консеквентном провађању системе, коју је његов велики богослов Тома Аквински основао.

Језуити и доминиканци били су до XVIII вјека главни подупирачи папалне системе.

Али у свом овом времену папална система налазила је инак у самој западној цркви много опрјеке; него је та опрјека постепено угушивана била. Најдуже се је опирао папалној системи Паризки универзитет и велики дјео француског епископата и клира француске цркве. Римска је странка дуго радила да сруши самосталност Француске цркве. Разлагати о овоме подробно, било би одвећ дуго. Смртно звоно галиканских слободина у самој је ствари зазвонило 18 Јула 1870 год. — Биле су на име са особитом вјештином изнесене на поље такозване Јансенистичне распре,¹⁾ да се

¹⁾ *Корнел Јансеније* оставио је, умирући (1638 год.), да дјело његово „Augustinus“ буде напечатано без икаквих промјена. У „Augustinus-у“ Јансеније је изложио учење о благодати у ономе смислу, како је бл. Августин против Пелагијанаца учио. Тим су дјелом остали изобличени тако зваши *Молнисте* (срав: De con-

коначно униште галикански назори, који су изражени били у позната четири чланка 1682 год.²⁾ Томе су много допринједи кардинали, који су уједно и министри били, и жене, које су увјек у оваковим стварима у Французкој много уплива

cordantia gratiae et liberi arbitrii — *L. Molina* 1601), који су се удаљили од Августиновог учења и који својим учењем о благодати подходе Пелагијанцима. Учење Јансенијево развило се је толико, да сљедбеници о. Молине почеше стрепити, да се њнов значај не усколеба и спремише на фини начин Ватикан да осуди Јансенизам, који се је особито у Французкој распрострањавао. Знаменита була *Unigenitus* (1713) положила је крај Јансенизму у Французкој, одкуда је он у Холандију прешао. — Јансенистичке распре служе врло њепом илустрацијом историје западне цркве! В. о овим распрама *Dr. V. Guettée* La Papauté hérétique. Pariz 1874 pag. 87 sqq. Сравни: *Dr. Herzog* Real-Encyklopädie für Theolog. VI. 423—433. Н. М.

2) Год. 1681—82 у Паризу држана је била скупштина клира Француског под предсједништвом епископа и знатног богослова *Bossuet-a*, на којој су расправљане биле т. зв. галиканске слобостине. На тој је скупштини израђена била позната *Déclaration du clergé de France*, која је садржала сљедећа четири чланка:

„1., Св. Петар, насљедник и намјесник И. Христа, и црква добили су од Бога власт само у духовним питањима, а никако у питањима свјетским и потоме краљеви и кнежеви не морају се подчињавати у свјет. питањима никаквој духовној власти; њих не може дух. власт сбацити, нити поданике од заклетве одрјешити.

„2., Власт апост. престола тачно је опредјељена канонима Констанцког сабора, који су и од римског престола утврђени и које је увјек без промјене галиканска црква чувала. Ти канони морају остати у пуној сили и Франц. црква осуђује оне, који их не одобравају и који их као привремене сматрају.

„3., Сходно с тим и власт рим. престола ограничена је канонима, који су признани васион. црквом. Морају такође подпуну силу имати предиси, обичаји и начела, која су примљена у Франц. цркви и која су одобрена била рим. престолом и црквом.

„4., Премда у вјерским питањима пала има главнији глас, али одлуке његове нису подпуно обвезне, док их сва црква не одобри.“ — *Прав. Собес* 1874, IX, 70. 71. — *Dr. Herzog* Real-Encyklopädie IV, 647—652. — *C. Cantu*, Storia univers. Documenti, Religione p. 351—352.

Н. М.

имале. Револуцијом 1789—1804 била је француска црква за неко време уништена; али се после опет подиже и већ је изгледало као да ће се на ново успоставити на свом старом галиканском темељу. Него то је тек тако изгледало. Наполеон I. 1802—4 био је најбољи савезник папин и са његовом помоћу Пије VII извео је једну од најљепших маневра, што се је и помислити могло: он је једним потезом пера уништио сав француски епископат и од тог доба сваки епископ француске, ако је хтјео да слободно епископску власт врши, морао је од папе ту власт искати.

Теоретично је ипак стојао бар један још стуб галиканске системе, на име изрично одрицање папске непогрјешивости. Риму је и Језуитима предстојало дакле да и тај најпоследњи стубац галиканства поруше.

Сувремено је и на Германију поглед бачен био. Кад сам ја 1859 год. у Риму био, из уста многих прелата и самога папе пија IX чуо сам, да у Риму влада велико неповјерење к њемачкој науци и њемачкој богословији. И наспрам ове нашло се је потребитим противуставити папску непогрешивост као неки *gocher de bronze*.

Задаћа Ватикана била је дакле опредјељена: уништити коначно галиканску цркву, а њемачку науку подложити власти језуита.

Ето, господо моја, каквим начином питање о происхођењу Духа светог стоји у тесној свези са многима другим важним питањима, и у обће са свим оним, што се данас у римској цркви сбива. —

При контроверсијама међу Истоком и Западом радило се је, као што видисмо, увјек о другом нечем више, него ли о питању о происхођењу Духа светог. То се разјасњава тиме, што и с једне и с друге стране сматрала се је са неповјерењем свака рјеч противника и увјек су се неке задње мисли при томе имале. Различити изрази Латињана и Грка, који су сами по себи јасни били, да је само добре

воље било, бивали су поводом нових распра. Ја одкрито признајем, да су Грци имали више разлога неповјеравати својим противницима, него ли Латини; на сваки начин бар смо ми слободни од задњих мисли и немамо зато повода односити се са неповјерењем једни к другима.

Још једну тачку да изнесем на видик. У богословским предметима у ужем смислу, у најглавнијим питањима Богословије западна црква била је ученица источне цркве, — тако и у учењу о Духу светом. Латинска литература првих вјекова у пуној је одвисности у томе погледу од литературе грчке, и до краја IV вјека она зна и говори о учењу о Духу светом само по списима Василија и Дидима,¹⁾ с којима је Амвросије и Јероним упознао запад. Обрти, које латински оци употребљују, нису били оригинални, него позајмљени од грчких отаца. Једини, који је о св. Духу писао са неком оригиналношћу, био је Августин; али и он се изражава више у форми конјектуре, него ли са догматичком тачношћу. Свакако опет сво западно догматичко учење старијега доба стоји у најтјешњој свези са учењем грчких отаца. Оштра противуположност међу формом учења источне и западне цркве јест производ каснијега доба. —

(Остале бесједи у идућем броју „Сиона.“)

¹⁾ *Дидим*, знатни учитељ цркве, због богатих знања својих названи „чудо вјека.“ Био је преко тридесет година учитељем и управитељем Александријске катихетичке школе. Као строги подвижник умрло је 395 год. Написао је између осталог: Тумачење сабор. послан.; о св. Духу; о св. Троици; противу Манихеја и т. д. Због уважења, што је к Оригену имао, више је пута пребађивано му било да и он Оригенистима припада. — *Филарета Черниг.* Ист. уч. обљ. отцахъ цркви, II, 5. — *Dr. Herzog* l. c. III, 384. Н. М.

Да ли је апостол Петар кадгод био и живео у Риму.

(СПОР ИЗМЕЂУ КАТОЛИЧКИХ СВЕШТЕНИКА И ПАСТОРА ЕВАНГЕЛИЧКЕ ВЕРОИСПОВЕДИ
9 и 10 ФЕБРУАРА 1872 г. у РИМУ.)

(НАСТАВАК.)

Но, упитаће нас можда когод, куда је отишао Петар после, кад су Јаков и Јован примили на себе апостолство обрезања, које су дотле делили са Петром? Оствите Јована нека иде у Ефес, а Јакова — у Јерусалим, и идите за Петром у центар његове поруке, што му је дата односно јевреја, — у престоницу расељених дванајест колена, престоницу у том смислу, што је у њој била већина страних израиљаца т. ј. израљаца расељених. Кад ми видимо да сам Петар сведочи о својој верности наспрам дате му поруке (почем се у томе састоји част његовога апостолства), онда какво право имамо ми да му то одричемо? Петар се позива да просвећује растурену израиљску паству; ми га налазимо у центру његовога позива, који је, по његовом сопственом уверавању, у Вавилону; и све опет хоћеју, пошто по то, да пониште то уверавање, тврдећи, да почетак његовог писма није ништа друго, него метафора, под којом треба разумети Рим. И нашто му да употребљује ову метафору? Ваљда да би се сакрио? Ја не велим, да су баш моји добри и научени противници исказали тако мишљење, но има људи, који веле, да је он то чинио, да би се тако сакрио од својих гонилаца. Но ја и опет велим, да је се он у толико мање имао бојати својих гонилаца, што је мучеништво, које га је очекивало, већ предсказано му било од самога Ис. Христа; дакле метафора неможе се допустити из бојазни, па с тога нам остаје да мислимо, да је ова метафора појетијскога својства, или просто литературна чудноватост.

Но тако мишљење о апостолу било би преко сваке мере смешно. Јуче је примећено било, да се не може замислити, да се у заглављу ма и простог писма може написати какво појетијско име уместо правога имена онога места, одкуда је оно писано, а ја данас тврдим, да би употреба такве метафоре са стране апостола у његовој посланици била веома неприлична. Осим тога, зар је Петар умр'о после, пошто је написан апокалипсис (који је написан толико година доцније)? Метафора ова могла би се односити на савременике, сажитеље, тако рећи, Петрове. Кад би, речена метафора употребљена била после апокалипсиса, онда би се могло којекако на то пристати. Па и овде се мора приметити, да је Јован то писао против Вавилона, оличавајући

га у жени блудници, која саблажњава цареve и народе. Услед тога он га је и жигосао особитим назвањем: велики Вавилон. Али га Петар не назива *великим Вавилоном*, него просто *Вавилоном*, и почем у његово време нико није, па ни сам Јован у апокалипсису, срањивао Вавилон с Римом, онда како ми можемо да под Вавилоном разумемо Рим?

Дакле, ја морам да разумем Вавилон у његовом смислу, т. ј. у смислу халдејске престонице, која је била центар апостолства и нарочитога позива Петрова; но овде ја не могу да вас не учиним пажљивима још на једну околност, која је поприљена из саме Библије: шаље вам поздрав заједно са мнош изабрана и постојећа у Вавилону црква. Почем дакле ја све једнако видим у свима посланицама: находећа се у Коринту, находећа се у Ефесу, находећа се у Филибама црква поздравља вас, онда, зашто ви тражите да се, кад Петар у тима истим изразима говори о цркви находећој се у Вавилону, у том имену разуме Рим? Назвати у то време Рим Вавилоном у том смислу, у којем употребљује то назвање апостол Јован, била би за Рим јака увреда. А имајте на уму и то, да и коментатори; који су дубоко изучили овај предмет, још се ни досад нису сложили међу собом у томе, да под Вавилоном у апокалипсису треба разумети Рим, и да неки између њих под тим именом разумевају Цариград.

Но ако није тако лако решити значај Вавилона у апокалипсису, — ако се и дан-данас велики коментатори о томе сумњају, онда се утолико мање може тврдити, да се под Вавилоном у Петровој посланици може разумевати Рим, јер такво тврђење било би колико смешно, толико би се сматрало и као увреда за ту варош. Јуче је речено било, да сами поредак имена у посланици показује то, да она није послата била из Вавилона, него из Рима. Кад ја не бих осећао у себи уважења према својем првом противнику, ја бих му казао, да он сам не верује својем географском доказивању: по смислу кога, ако је посланица ишла из Рима, онда ред предела, кроз које је она пролазила, изгледа правилан, а ако је ишла из Вавилона, онда тај ред изгледа сасвим неправилан.

Приметив своју погрешку, мој противник се тргао и казао, да је посланица послата била из Рима са одпутовавцима у Понт морепловцима. А пре тога мој учеван противник је тврдио, да је Петар дошао у Рим из Тесарије и да је на то путовање употребио 15 дана. Ако је тако, онда зашто он није послао своју посланицу тим истим путем? Зашто је шаље преко целог средиземног и једног

дела јадранског мора, те да тако мора још проћи преко Хелеспонта у црно море, па тек тада да дође у Понт? На каквом основу је он изабрао тај несразмерно далеки пут, кад му је познат био најкраћи пут? На ово питање мој противник одговара, да је посланица ишла таким далеким путем с тога, што ју је он предао рибарским трговцима; но оваком објаснењу ја не могу да верујем с тога, што из св. Писма видим, да су апостоли своје посланице увек поверавали својим ученицима, у којима су имали највећег поверења. Услед тога ја не признајем ону географију, што нам је јуче показана, и држим, да је посланица послата била из Вавилона, а не из Рима, не мотрећи на поредак речених у посланици Петровој предела.

Један од наших противника јако се чудило томе, што ми у своју корист наводимо мишљење Михајелиса, који не одобрава да Вавилон значи Рим, па додаје, да ако Михајелис одбацује то објашњавање, Гроције га признаје за природно и разумно. Да ли ово објашњавање Гроције признаје или не признаје, мене се то не тиче, јер га Јевсевије не признаје за разумно. Наводећи познати одломак из Панија, Јевсевије вели: разнео се био глас о томе, да је тај Марко — јеванђелист, т. ј. онај исти, о коме Петар спомиње у својој првој посланици, коју је, као што уверавају, писао из Рима, који се крије под метафором Вавилона, но та метафора била би, чини ми се, врло дрска. Дакле, ствар овде није о факту, него о проносећем се гласу, а ми већ знамо каки значај има тако проношење гласова по народу. Гроције дакле одобрава метафору, коју Јевсевије не признаје. Па добро, нека се мој противник држи мишљења Гроцијева; а ја ћу остати уз Јевсевија. Но то није довољно. Јероним у својим коментаријама на пр. Исајији вели, да су јевреји желели да име Вавилона замену именом Рима. Не признајући ропство вавилонско, они се нису стидели ропства римског. Јероним одма затим примећује, да би била бесмислица дозволити јеврејима да замену име Вавилона Римом. Дакле Јерониму се таква замена чинила безмислицом. Како је онда ми можемо допустити у посланици Петровој, која је осим тога била још и Богом задахнута. Ето на основу чега Вавилон за мене значи прави Вавилон, који ме води онамо, где је Петар, веран своје апостолском позиву, подигао своју апостолску заставу и где је он умрo. Да, ето тако је закључак, до кога и преко воље долазиш: *он је тамо умр'o.* Но мене питају: ако је Петар заиста умр'o у Вавилону, може ли се онда дозволити, да та варош не би у то време протествовала, те да врати себи част Петрова мучеништва? На ово питање ја имам

готов врло прост одговор; пре свега, у време блажених апостола, у време ове првобитне простоте, нико није се отимао за право због смрти ма и самих апостола. Истина, ми знамо, да су, у незнабожачком свету Грчке, седам вароши спориле међу собом о праву: којој од њих припада Хомер; но кад ја долазим у хришћански свет, онда у „апостолским делима“ налазим, да су после, пошто је Стеван убијен био камењем, његови ученици плакали мало над њим, па га сахранили. Ето то је све. На исти начин посарањивани су били и сви на мукама умрли апостоли, и нико се није отимао за њихове трудежне остатке, или због слављења њихова после њихове смрти. Таки је био први прости узрок, који је зависио од тадашњег времена. Даље веле: да је Петар умр'о у Вавилону, и да је Рим присвајао част његове смрти, Вавилон би се побунио. Пре свега мора се приметити, да почем у то време нико није тврдио, да је Петар умр'о у Риму, онда и Вавилон није имао повода да се буну. Тек у IV и V веку одпочело се говорити о томе, да је Петар био у Риму. До тога времена нико о томе није говорио, и почем је Вавилон био тада то, што се сад назива епархијом *in partibus infidelium*, онда ко је и могао да протестује? Нико. Дакле то питање само по себи пада. Него нама веле: на каком основу ви уверавате да је Петар умр'о у Вавилону? Ми о томе уверавамо на том основу, што нам последње посланице апостола показују место њихове смрти. Тако на пр. из последње посланице Павлове Тимотију, где он исказује осећање да ће га скоро обезглавити, ми можемо насигурно закључити, да је Павле умр'о у Риму. Но Петар је писао своју другу посланицу из оне исте вароши, из које је писао прву; о томе се не може сумњати, почем је она управљена била на онај исти растурени народ; у тој другој својој посланици он говори о блискости својега мучеништва и спрема своје за исто. Ова је посланица писана из Вавилона, дакле он је и умр'о у Вавилону.

На овај начин постаје све природно и Петар остаје веран својем позиву, који га наразлучно веже са растуреном паством дома израилева. Али се његово тело ипак налази у Риму, и незаборавите, да многи мисле тако: ако се његово тело налази у Риму, онда је он у Риму и подлегао мучеништву. Овде је, веле, његова гробница; овде је споменик мучеништва, дакле Петар је уморен у Риму. Све ово у суштини нема сасвим никаква значаја. Мучеништво Лаврентијево било је у Равени, па ипак Лаврентије није уморен у Равени. Стеваново мучеништво било је у Анкони,

но Стеван није у Анкони уморен. У част 12 апостола било је 12 мученика у цариградској саборној цркви св. Софији, али опет за то 12 апостола нису уморени у Цариграду. Дакле, баш кад би се гробница и споменик апостола Петра заиста находили у Риму и онда се опет не би могло тиме доказати, да је он умро у Риму. А његово тело?... Будите мало опрезнији са тим телом, милостива господо. Ја не говорим о садашњем времену, него о ономе о коме се води реч, т. ј. о првим вековима цркве. Ја сам слушао, да тобож у једној од овдешњих ваших базилика почива тело св. Стевана. Ја сам, велим, слушао о томе, али не стојим добар за истинитост факта. Но зар зато, што се Стеваново тело находи у Риму, може се закључавати, да је Стеван био у Риму уморен? Зар је он кадгод и био Риму? Из тога, што се тело Петрово налази у Риму, (кад би се то могло допустити) немојте закључавати врло лакомислено, господо, да је Петар морао претрпети мучеништво у Риму, јер таки доказ био би веома неистинит, с тога, што би његово тело могло бити пренешено овамо из кога другог места.

Што се тиче тела св. Петра, ја налазим у Евсевију (ви се држите ове сувремене историјске старине), да почивање тела Петрова у Риму у време Нероново *није невероватно*; имајте на уму да он говори: *није невероватно*, а то ће рећи, да он то не сматра за истинит факт. А шта говори о томе Августин? *Dicunt homines људи говоре*, да је тело Петрово у Риму, а даље он позитивно *тврди*, да се тело Павлово налази ту. Видите, дакле, да он о Павлу тврди, а о Петру додаје: *људи говоре*. Дакле почивање Петрова тела у Риму основано је само на говору људи, а не на истинитости. О почивању пак Павлова тела нема никакве сумње. На завршетку ја ћу да наведем, да Јулијан отступник говори (мени би врло непријатно било да се у овом случају позивам на самога Јулијана отступника, — но, на срећу, Кирид Александријски потврђује овај факт, који је дошао до њега из најсигурнијих извора), на име, да су, у то време, кад је Јован писао своје јеванђеље, побожни носачи торжанствено преносили из једног места у друго урне и трофеје мучеништва апостола Петра и Павла. На овај начин и *мошти* ваше не дају сигурнога основа. Оставимо сваку ствар, на свом месту, господо, и дозволимо да је свака варош задржала за себе тело својега апостола. Ваше предање није ништа друго, него празан говор, и само празан говор.

Никака варош никад није спорила о апостолским телима; њих су

остављали тамо, где их је смрт снашла. Међутим мора се признати да нико ништа сигурно по овом предмету не зна. На овај начин, милостива господо, Библија нам даје не само, тако названи, одричући доказ ћутања, који мене управо савршено убеђује, да Петар никад није био у Риму, но она нам у исто време даје и све друге позитивне доказе о распећу и нарочитом позиву апостола Петра, апостолства Павлова, звачаја Вавилона, која, сва укупно, доводе ме да закључка, да Петар никад није био у Риму; и ако ви одричете истинито сведочанство Библије, она вам спада у дужност да покажете, у замену Библије, каки несумњив историјски факт, какво сувремено тврђење, а то ви не можете учинити. И ако ви немате других доказа, који би потврдили живљење Петрово у Риму, онда сте побеђени од Библије, која је наш путевођа у вери, и која не може никад себи да противуречи. На сва ваша празна тврђења ја ћу вам све једнако одговорати: ако ви верујете у Библију, докажите нам њом да је Петар био у Риму. Но моји противници, немајући библијскога доказа, прибегавају к тадашњој сувременој историји и говоре, да се ћутање Библије попуњава тврђењем историје.

Кад би ми, одрицањем историјскога факта од стране Библије имали о овом предмету позитивно тврђење тадашње сувремене историје, онда би се могло још колико толико спорити о узајамном достојанству и значају ових двају доказа, који један другог побијају: но почем ја тврдим, да се факт живљења Петрова у Риму, од стране сувремене историје ни уколико не доказује, онда нама остаје само одрицање Библије. Господо, овде ствар није у томе, да се иде напред пицањем — непознатим и тамним путем, или, као што вели Евсевије, да се руководи *празним говором*, некакима: *говоре, мисле*; ми смо дужни да се држимо позитивних факата, и кад се ја позивам на сувремену историју, онда ја рачунам на сигурне и првокласне тадашње историје.

Но сувремене историци нису нико други, него сведоци *de visu* или очевидци, јер они лично знају људе и догађаје, о којима говоре.

За њима се јављају другостепени сведоци или *de auditu*, којима сведоци *de visu* непосредно предају причу о догађајима, што су их они видели, и који, у своје време, предају ове приче другима. За овима долазе сведоци треће врсте, који предају потомству то што су добили од сведока по чувењу, и који већ не заслужују да се назову историцима. Даље ја не обраћам већ никакве пажње на оне, који долазе после треће врсте, па ма их било и милију-

нима милијуна; они већ нису ништа друго, него скупљачи и компилатори. Истина, и они се могу ставити у ред историка, но само с погледом на то, како су они применили к делу критериум и философски поглед; но правим историцима могу се сматрати само догађајима сувремени битописци. Кад у списима ма кога од доцнијих писаца налазим догађаје, који су испричани од првоначелних сведока, ја га називам препишчињом, а кад налазим догађаје нове, називам га боснописцем. Наши противници веле: ми имамо целу гомилу таквих сведока, и сам њихов велики број већ довољно доказује истинитост и опште извесност факта. Лакше, господо; ја ћу, у одговору на то, учинити вам сравњење. Римски историк Тит Ливије, док прича оно, што узима из конзулских летописа, из надписа, из споменика и из свега онога, што ми називамо грађом за историка, дотле је он по већој чести справедљив и може му се веровати; но како он почне да улази у круг *празног говора* народа, у круг *говоре*, онда он пише басну о почетку Рима и пада у незнабожачку митолођију. Па опет зато, почем је те догађаје причао Тит Ливије, сви су, кроз целих седамнајест векова, веровали и неприличним његовим причама о почетку Рима. Но у садашње време критике и философије ко дозвољава могућност таквих басана? Зацело, нико. Дакле, нашто би онда служио толики огроман број сведока, који су веровали у такве басне и нама их предавали?

На тај начин, милостива господо, ако су у доцнијим вековима измислили, да је Петар био у Риму, а међутим тај факт не спомиње се од тадашњих сувремених писаца, онда, ма да би тврдили тај факт и милијун сведока, који нису *de visu*, нити *de auditu*, па ма како они у другим односајима били достојни поштовања, — ја бих и опет рекао, да они нису ништа друго, него баснописци.

Заиста јуче нису могли одбацити то, да нема више сувремених писаца, него само — Климент, а да су сви остали другоступни сведоци *de auditu*. Додајте још к томе, да овај сувремени писац не даје никаког позитивног и тачног тврђења по овом предмету, него само лаки знак. Моји противници веле, да је тај факт дотле био општепознат, да је само нужно било дати знак. Но ја, са своје стране, имам право да кажем да су факта о смрти Петровој на истоку и о смрти Павловој на западу били дотле општепознати да је било довољних знакова о њиховој смрти, јер опште извесност факта са једне састојала се у смрти Павловој у Риму, а за друге у смрти Петровој у Вавилону. Будимо, дакле, опрезни са

овом општеизвесношћу факта, која може свакоме истолкована бити у оном смислу, у коме он жели да је толкује. Дозволите ми још да вам кажем, господо, и то, да, говорећи о лаким знацима, ви сте одали мало поштовања оним историцима, које сте наводили у своју корист. Историја се не оснива на знацима, него се рађа из истине. Из знакова се рађа басна, митолођија, и ако хоћете, онда и предање. Знаци нису ништа друго, него завеса, која крије недостатке и поквареност. Историја нема потребе у знацима, а кад неби било тако, — онда на што би били сви ваши историски документи?

Ви сте јуче учинили значајно уступлење, кад сте признали, да је познати одломак из списка св. Климента измењен, и да су речи: „најблагороднији примери наших времена“, замењене речима: „најблагороднији примери наше вароши“, почем се заменом речију *времена* — речију *вароши* све, што се тичало хришћанства уобште, приписало једином Риму. Но шта вели о томе Климент, овај једини савремени писац догађаја, о којима се води реч, шта он говори о Петру? Он вели, да је Петар после многих гонења подлегао мучеништву. Но где је Петар претрпео ова гонења? Да ли на западу? Не. Излази, дакле, да је он претрпио гонења у Јерусалиму и другим местима на истоку. Но кад долази ред на Павла, шта о њему вели Климент? Он вели, да је Павле, пропутовавши цео запад до најдаљих његових граница, лишио се живота пред лицем управљача света. Не заборавите у каквим је изразима овде показан Рим. Дакле једини писац савременик, који говори о овим фактама, не вели ни једне речи о живљењу Петрову у Риму, док на супрот тај исти писац најпозитивније уверава о живљењу Павловом у тој вароши.

(наставиће се).

Саборска решења.

1. Можели се венчавати и после подне?

Питање ово покренуо је на народној скупштини посланик Вељко Јаковљевић интерпелацијом, коју је управио на г. министра просвете и првених дела, и која гласи овако:

„Многи свештеници после подне кад сватови дођу, неће да венчају момка и девојку и у опште никога од брачних, него их од цркве враћају кући, да сутра пре подне дођу, пак ће их свештеник венчати. И тако више пута супруга и супружницу враћају

кућама невенчане на велику дангубу, штету и трошак; но који поповима дуплу венчаницу плати, њих пона венча баш на заходу сунца. Закона нема да попови после подне не венчавају, него кажу да имаду некакав распис. Питам г. министра просвете: је ли њему познато да су духовне власти издале какав распис, да свештеници после подне никога не смеду венчати, и ако су духовне власти доиста такав распис издале, је ли то било са знањем г. министра просвете? Је ли г. министар вољан, да и даље такав распис у важности остане, којим су остављена врата да се наш народ глобити може? Ја ћу се задовољити тек онда ако г. министар нареди, да су свештеници венчање дужни свршити свагда до заласка сунца а да зато особиту награду не траже.

15. Фебруара 1875. год.

Вељко Јаковљевић.

Г. министар просвете и црквених дела под 27 Фебр. тек. год., президијалним посмом својим оправдио је исту интерпелацију по надлежности његовом високопреосвештенству г. митрополиту Михаилу, тражећи, да свештеници дужни буду венчавати брачна лица и после подне до заласка сунца а да зато особиту награду нетраже.

Пошто је ово предмет, који засеца у делокруг радње сабора архијерејског, то је он ове године и изнешен сабору архијерејском и решен овако:

„Почем се на страни 140. гл. 50. кормчије — књиге црквених канона и закона вели ово: „да недерзнетз никакоже ерей подз правилною казнию и подз грѣхомз смертнымз, никого же вѣнчати по обѣдѣ, ниже кечерз, но поранѣ ничтоже адшихз, ниже пившихз: абѣ по божественной літургїи, или поне по частѣхз, предѣготовленныхз, и уже испокѣданныхз сѣщихз да вѣнчаетз; а на основу том и сабор отачаствене црквене власти у правилима за венчање под бројем 5-тим рекао је ово: „венчање се свршује изјутра, до пола дана, а не увече, нити ноћу, — у цркви и у капели, а не у дому, осем кад архијереј одобри.“ (Ручна свештена књига, и православно србска црква на страни 116—117), од кога правила и реда неможе ни сада одступити.

Но због наших неприлика, што су цркове на многим местима удаљене од села, и због рђавог времена ако се деси да сватови дођу и доцније, сабор архијерејски наређује: да свештеници у таквим околностима венчавају до 3 или 4 сахата по подне. Ако у овим случајима који свештеник тражи већу таксу, то је злоупотре-

треба, којој треба стати на пут тиме, да се именују такви свештеници и за то изложе казни.“

2. *Сме ли се од женила и невесте наплаћивати што за венце?*

Г. министар просвете и црквених дела под 22. Нов. пр. год. № 6763. спровео је сабору архијерејском препис писма свог конзисторији неготинској писаног поводом решења саборног од пр. год. С№ 5. због питања о наплати таксе за венце, које је неготинској цркви покљонио покојни Јоца Димитријевић из Неготина, па према свему изложеном вели: да он неможе реметити заведени ред, по коме имају брачни, који би желели венчати се поменутиим венцима, платити цркви извесну таксу.

Но сабор архијерејски наређује да ова ствар остане по оном решењу које је он од прошле године С№ 5. по овом предмету донео, тим пре: „што се венци ови — и ако су приватним лицем завештани — ипак имају сматрати као утвари црквене, а црквене утвари не могу се таксирати, него се остављају добровољном дародајнију.“

Г Л А С Н И К.

Писмо уреднику „Сиона“

Поштовани господине!

Да би се боље свету на видјку открила густа тама, препредено лукавство, ужасна мржња на Србе и претерана страст за глачењем српске народности, што све у срцу и души г. Илариона Ловчанског владике Ђустендилског почива, ево вам шаљем његово сопствено писмо, које писаше родитељима, чија се деца тек од скора налазе у Београду на науци, с том понизном молбом, да га у ваш штовани лист „Сион“ уврстити изволите.

„ПРЕПОДОВНИЙ АРХИМАНДРИТЕ АНТИМЕ И ПОЧТЕННЫЙ Г-НЕ ДИМИТРИЕ
Архиерейскы ви благослаками

По прѣди аще ни бѣхте писали ваше преподобіе да ни молите за позволеніе, да идете до Белградъ да си нагледате дѣщата. — — — — Имате пѣдно право, и ви давали и на двама ви позволение да идете да ги надгледате. Отечески ви совѣтувами — —

да си ги доведете до тука, до дома ви. Ус доврѣ да ги имате по
 млдвоучени ус да са живи.

Това кат ви совѣтуваами отечески придодаваами Божјата бла-
 годатъ верху ви во Христа молителствователъ

Бустендил 1875 г. Јуни 3-ти

Бустендилски Иларион.“

Ето то пише човек коме је пуђена столица екзарха, и коме
 је сада поверена једна од највећих епархија у Турској. Ето како
 се он стара о просвети повереног му стада, и како жели да под
 руком има што више учених младића, е да би се једном помоћу
 просвете разгонила густа тама са ведре неба од векова патничког
 и робског народа. — Но код г. Илариона претендује мржња на
 Србе и њега тишти реч Београд и Србин. — — — Мало му је
 што поред толико пропалих српских жртава и данас он сам лично
 20.000 душа Срба кратовске нахије претана и гута, и пред очима
 целог света завија им беле чалме надсљедство Аспаруха, Бир-хана,
 Сеид-хана, Емир-хана, Селим-хана итд. но јошт гледа да и ово
 неколико ђака у своје канџе докопа, па да све листом утуче те
 да нема гласа од Србина. Но надамо се да ће се његове личне
 тенденције о сам напредак века и српског народа разломити и у
 прах претворити и он ће тада достојну награду за свој труд
 примити.

Ваш

На Митров-дан 26 Октобра

1875 г. у Петровцу

Ж. С. Миловановић.

Примедба. Оригинал писма са миогим другим датима о г.
 Илариону налази се код мене, и гледаћу да коју црту о животу
 г. Илариона као владике Бустендилског донесем.

Дар цркви Рашкој.

Честити Србин, сваки је одушевљен за своју веру и цркву и
 њима прилаже велике жртве материјалне.

Ми на крају, дичне нам домовине, на устима вероватеља ко-
 рана, — почели смо зидати храм, у ком ће православни узносити
 топле молитве творцу: за свој живот, за народ и владоаца свога.

Нас је мало. Једва на број 80 порезских глава, — а сума је
 издатка голема.

Помоћ нам је потребна и она се, благодаревни хришћанском
 милосрђу, јавља са различних крајева наше домовине. Овом при-

ликом да споменемо неколико таквих добротвора, које наша црква уписа у свој вечити свомен, а на име приложили су:

Његово високопреосвештенство, архиепископ београдски и митрополит српски Михаил 200 гр. чар. г.г. Месаровић и Павловић трговци из Београда, једно звоно, кога ће глас са тороња цркве чути и они Срби, који стећу под јармом османизма, и у срцу осетити, да овамо црета: „славе православља.“

Г. Воин Радуловић, трговац из Београда, један фини крст на частну трпезу од сребра, г. Љубомир Николић, трговац из Београда, једно фино кандило, г. Димитрије С. Николић, трговац из Београда, 3 дук. цес., г.г. Моша Мацлијих и Једија Були, трговци из Београда евреји 3 дук. цес., г. Милојко Б. Поповић, трговац из Рашке, 10 дук. цес., г. Ника Бекчић, трговац и ковач из Рашке, 200 гр. чар., г. Видосав Кнежевић, трговац из Рашке, 2 дук. цес., г. Глигорије Петронијевић, свештеник цркве Р'жанске, 3 дук. цес., г. Ђорђе Петровић трговац из Ивањице 2 дук. цес., г. Петар Кучевић из Плешина 20 гр. чар., г. Антоније Т. Радосављевић из Рашке кмет 2 дук. цес., г. Милош Бојовић трговац из Ивањице 20 гр. чар., г. Вуде Јоић трговац из Ивањице 20 гр. чар., А осим свију ових и г. Смаил Ефендија, ђумрукџија турско-рашки 25. гр. чар. г. С. М. Бирмазовић једну звечку у вред. 100 гр. чар., г. Светозар Н. Поповић келнер 20 гр. чар.

Вечна хвала дародавцима, и г. Сими Николићу трговцу Рашком, који се око тога по Биограду труди. Да Бог да, да се множе.

У име црквене општине, јавно дародавцима благодаримо подписани.

1. Јуна 1875 год.
у Рашкој

СВЕШТЕНИК

Светозар Поповић

ТУТОРИ

Милан Арсенијевић,

Јеремија Бурмазовић

КМЕТ

Антоније Радисављевић.

Дар манастиру Раковици.

Не могу пропустити, а да не одам пошту и хвалу г.г. Едварду Брајнеру Веб-у Робербу Џону Тајлор-у „старицима“ из Лондона; — који су прошле јесени 1874 г. дошав у Србију ради својих штудија, били у манастиру Раковици; и задовољни српским госто-

примством (којим су у овој светој обитељи дочекани), „у славу Бога, а храму архангела Михаила у Раковици,“ подарили два свећњака у вредности 50 дук. цес.

Поред молитава за речену господу, сматрам за особиту дужност, да им се јавним путем захвалим на дару.

$\frac{23-4}{8-9}$ 1875 год. у ман. Раковици, код Београда.

СТАРЕШИНА МАНАСТИРА РАКОВИЦЕ ИГУМАН
Владимир.

Дар ман. Велуђу (у окр. крушевачком).

Честити и побожни хришћани сетеше се ове св. Обитељи; и подарише јој пре неки дан, и то: Агатон Егарић земљеделац из Риђивштице: 1 одежду од стофа у вредности 320 гроша чар. а за спомен свом покојном оцу Миленку. — Јаков Милосављевић земљоделац из села Богдана, у окр. Јагодинском: 1 петрахиљ од стофе у вредности 240 гроша чар. а за душу своје покојне деце.

Братство манастира Велуђа неможе а да овим дародавцима незахвали и на јавности.

НАМЕСНИК МАН. ВЕЛУЂА
Мелентије.

Дар цркви Михајловачкој.

Милоје Петронијевић трговац из Смедерева поклони цркви Михајловачкој један полијелеј од шест свећа, у вредности 8 дук. цес., Неранџа, супруга почившег Јована Марковића поклони за спомен мужа свога Јована, једну прекрасну дарохранителницу за на престол у вредности 12 дук. цес., на чему им свештенство и тутори јавно благодаре.

У Михајловцу, 9 Августа 1875 год.

СВЕШТЕНИЦИ
Милош Л. Илић и
Младен Јовановић.

Рукоположени су:

Арсеније Миловановић учитељ из Врдила, 11 Маја ове год. за дјакона а 2 Новембра за свештеника и одређен је на парохију Врбску.

Лазар Чолић, свршени богослов из Севојне окр. Ужичког рукоположен је 2 Новем. за дјакона а 3. за свештеника, и постављен је за капелана проти Ужичком.

Михаил Цабић, за ђакона 15 Августа, а за свешт. 17 истог на парох. Крвавичку у Јагод. окр.

Живота Миловановић из Петровца учитељ, за ђакона 26 Авгус., а за свешт. 29 истог, на парох. Везичевску у окр. Пожарев.

Михаил Поповић учитељ Липски, за ђакона 29 Августа, а за свешт. 30 истог, на парохију Липску као капелан оцу Миленку Милутиновићу.

Алекса Радовановић клирик из Јоанде за ђак. 8 Септембра, а за свешт. 9 истог, као капелан проте Ђупријског.

Захарија Протић клирик из Гор. Буковице окр. Подринског, за ђак. 25 Октобра, а за свешт. 26 истог.

Димитрије Катанић учитељ Бадњевачки, за ђакона 26 Октобра, а за свешт. 27 истог, на парох. Риљачку у окр. Јагодинском.

Петар Поповић клирик из Кашенова ок Пожарев., за ђак. 27 Октобра, а за свешт. 28 истог своме отцу за капелана Лазару Пантелићу.

Сава Петровић клирик за ђакона 21 Новембра, а за свешт. 22 истог и постављен за капелана Лозничком проти.

Ватикан и старокатолицизам. Старокатолички покрет бива узроком озбиљних брига Ватикана. Из ултрамонтанских часописа дознајемо, да је у Ватикану установљена нарочита централна комисија, којој је задаћа да стане на пут развићу старокатоличког покрета. Дочим пак тај покрет у свима крајевима римокатоличког запада корена хвата и брзо се међу римским свештенством и народом шири, то установљују се у свима главнијим варошима подкомисије са истом задаћом. Те подкомисије налазе се у непосредној зависности од дотичних дијецезана, који постојане сношаје имају са главном централном комисијом. „Помоћу специјалне задаће таквих подкомисија и централне комије, црква ће наша бити у стању, да интересе католицизма обћима учини и да уједињеним силама стане на пут распрострањавању не само тако званог старокатолицизма, него и свију подобних њему учења, која се к злу свете цркве и њезиног светог поглавице клоне“ ускличе *civiltà cattolica*.